noktasız

e-ISSN: 2757-7430

düşünce dergisi

sayı 9
yaz 2022

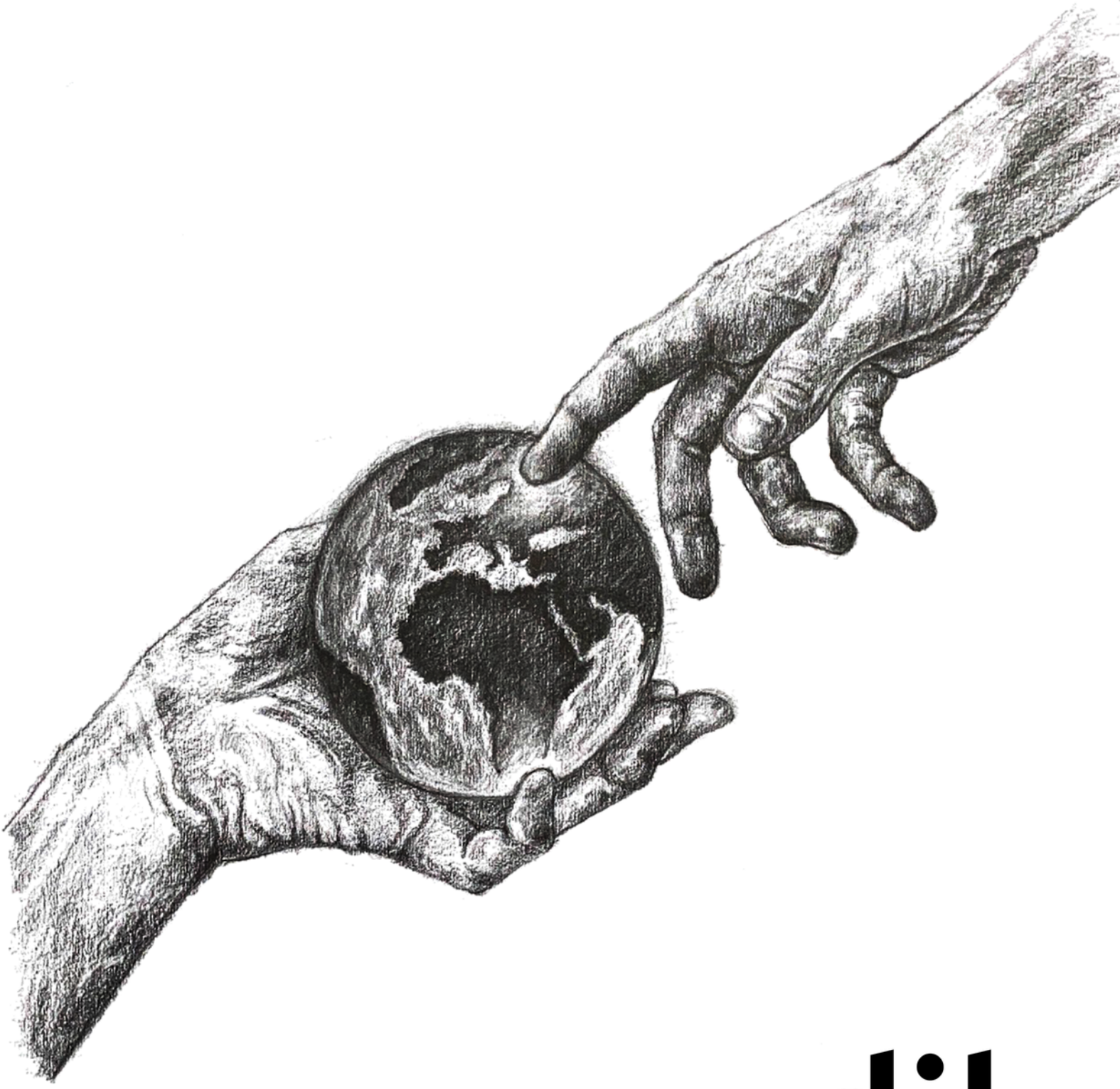

dil

Pieter Bruegel, *Turmbau zu Babel*, 1563.

noktasız

Dil.

Dil, sözlük anlamıyla duygu ve düşünceyi aktarmaya, dışa vurmaya, bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım yolu ya da aracıdır. Ancak dil, sadece gündelik hayattaki konuşmalarda yahut metinlerde iletişim kurmaya yarayan bir araçtan ibaret midir? Ludwig Wittgenstein'ın "Dilimin sınırları, dünyamın sınırları demektir." sözü dikkate alındığında dilin iletişimi sağlayan bir araçtan ibaret olmadığını düşünmek mümkündür.

Her ne kadar Wittgenstein'ın bu sözü, kişilerin kelime dağarcıklarını genişlettiklerinde daha geniş bir ufka sahip olacakları söylenerek yavanlaştırılmışsa da dil, Wittgenstein için düşünülebilir olanı belirlemektedir. Demek ki dil üzerine bir sorgu, düşünce üzerine bir sorgudan bağımsız ele alınamayacaktır. Dil, ait olduğu halkın tarihini, gelenek ve göreneklerini, sosyolojik ve psikolojik durumunun yanında felsefi ve bilimsel ilerleyişini de gözler önüne serer.

Örneğin dillerdeki akrabalık ifadeleri, o dili konuşan toplumun sosyolojik durumuna ışık tutarken dilin içinde taşınan ideoloji, rejimlerin kaderlerini de tayin eder. Tam da bu sebeple Orwell'ın 1984'ünde "yeni söylem", en güçlü ideolojik silah olarak belirmektedir. Babil Efsanesinde tanrı, insanı farklı dillere ayırarak cezalandırırken Descartes, "res cogitans"ın ayırt edici özellikleri arasında dili sayar. Görülmektedir ki dil, insana dair hiçbir alandan yalıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni
Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör
Buse GÜRELİ

Çeviri Editörü
Dilan BOZKURT

Görsel Editör
Aslı F. GÜMÜŞ
Hande Beril KÜÇÜKLER

Düzelti
Zeynep İlayda ÖZKURT
İrem BAYRAKTAR

Kapak Çizimi
Feyza KORKMAZ

Mizanpaj
Buse GÜRELİ

Yazışma Adresi
noktasizdergi@gmail.com

/noktasizdergi

www.noktasizdergi.com

içindekiler

5

ÇEVİRİ
DEVRİMİN HİCVİ

Albert CAMUS
Çeviri: Zeynep İlayda ÖZKURT

8

WITTGENSTEIN'DA FELSEFİ PROBLEMLER VE DİLDEKİ KAYNAKLARI

Batuhan İLHAN

19

PLATON'UN HERMOGENES'İN UZLAŞIMCI DİL ANLAYIŞINA YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA DAİMON KAVRAMININ İNCELENMESİ

Can BİRVAR

23

BİR SEMANTİK OLAY MAKİNESİ OLARAK DİL

Hakan ÖRNEK

noktasız

BİLİMSELLİK ÖNCESİ DÖNEMDE DİLLERİN OLUŞMASI VE ÇEVİRİYE KATKISI

Kübra SANDIKÇI

AUSTIN'İN SÖZ EDİMLERİ KURAMI

Kürşat MARAL

DİL VE ANLAM ÜZERİNE WİTTGENSTEİN

Nida Nur ERDOĞAN

İNSAN NASIL VE NEDEN KONUŞTU

Şeyma ATEŞ

TOPLUMUN MARKASI: HABERLER VE HABER DİLİ

Zuhal YERLİKAYA

RÖPORTAJ

DİL, KÜLTÜR VE DÜŞÜNCEYİ BİRİKTİREN VE AKTARAN DOLAYIMDIR

Prof. Dr. Onur Bilge KULA

DEVRİMİN HİCVİ[1]

Albert CAMUS

Neither Victims Nor Executioners, Albert Camus'nün Kasım 1946'da Fransız direnişinin günlük gazetesi Combat'da seri olarak yazdığı bir dizi denemedir. Denemelerde şiddet, cinayet ve bunları işleyenler, acı çekenler veya bunların gözlem yapanlar üzerindeki etkileri anlatılır. İhtilalin Hicvi bu denemelerden birisidir.
Bu metinde Camus, devrim kelimesini inceliyor, devrim kelimesinin kullanımının değiştiğini anlatıyor ve mülkiyet değişimlerine değiniyor.

Çeviri: Zeynep İlayda ÖZKURT

Ağustos 1944'ten bu yana, Fransa'daki herkes devrimden bahsediyor ve bunu her zaman samimiyetle yaptıklarına şüphe yok.
Ancak samimiyet kendi başına bir erdem değildir. O kadar karışık samimiyet türleri vardır ki, bunlar yalanlardan daha kötüdür. Bugün ihtiyacımız olan şey duygularımızla değil, aklımızla düşünmektir. Tercihen, bir devrim, dünyadaki özgürlüğü ve adaleti arttırmayı amaçlayan siyasi ve ekonomik kurumların değişmesidir. Pratik olarak, bu, değişimi daha iyi hale getiren bir dizi talihsiz tarihsel olaydır.

Bu kelimenin bugün geleneksel anlamda kullanıldığını söyleyebilir miyiz? Fransa'daki insanlar devrimden söz edildiğini duyduklarında, öngördükleri, onlar hakkındaki fikirlerini koruduklarını varsayarsak, ya çoğunluğun yasalaşması yoluyla ya da iktidarın bir azınlık tarafından ele geçirilmesiyle elde edilen mülkiyet biçiminde bir değişikliktir (genellikle üretim araçlarının kolektif mülkiyetine doğru bir hareket olarak kabul edilir).

Açıkça anlaşılabilir ki, bu fikirler dizisi mevcut tarihsel durumda hiçbir anlam ifade etmez. Öncelikle, iktidarın şiddet yoluyla ve silah teknolojisindeki ilerlemelerle ele geçirilmesi, fanteziye teslim edilmiş romantik bir fikirdir.

Baskı aygıtı tankların ve uçakların gücünden yararlanabilir. Bu nedenle, sadece gücüne eşit olmak için tanklar ve uçaklar gerekirdi. 1789 ve 1917 tarih olarak kalır, ancak artık örnek değildirler.

Yine de, böyle bir iktidarın ele geçirilmesinin mümkün olduğunu varsaysak bile, ister silah zoruyla ister yasama yoluyla elde edilsin, Fransa (veya İtalya ya da Çekoslovakya) ancak kendisini bir kutuya koyup dünyadan koparabilirse etkili olacaktır. Gerçekten de, 1946'daki mevcut tarihsel durumumuzda, mülkiyet ilişkilerindeki bir değişikliğin, örneğin Amerikan kredileri üzerinde öyle bir etkisi olacaktır ki, ekonomimiz kendisini ölüm tehdidi altında bulacaktır. Sağcı bir devrimin, Rusya'nın milyonlarca[2] Komünist seçmenle birlikte ve en büyük kıtasal güç olarak konumuyla bizim

[1] The Revolution Travestied
[2] El yazmasında: Beş milyon

için yarattığı benzer engel nedeniyle başarılı olması daha muhtemel değildir. Gerçek şu ki, herkesin bildiği ama kimsenin söylemediği şeyi açıkça belirttiğim için özür dilerim- biz Fransızlar olarak devrimci olmakta özgür değiliz. Ya da her halükarda artık yalnız devrimciler olamayız, çünkü bugün dünyada tek bir ulusun sınırları içinde ne muhafazakâr ne de sosyalist politikaya yer yoktur.

Dolayısıyla, hakkında konuşabileceğimiz tek devrim uluslararası bir devrimdir. Kesin olmak gerekirse, devrim ya uluslararası olacak ya da olmayacak. Fakat bu ifade bugün ne anlama gelir? Uluslararası reformun birbirini izleyen ya da eş zamanlı ulusal devrimlerle gerçekleşeceğine inanmanın mümkün olduğu bir zaman vardı – bir dizi mucize. Ancak yukarıdaki analiz doğruysa, bugün akla gelebilecek tek devrim, zaten başarılı olan[3] bir devrimi genişletecek devrimdir. Bu, Stalin'in çok açık bir şekilde gördüğü bir şeydir ve politikalarından verilebilecek en hayırsever açıklamadır (diğer alternatif ise Rusya'nın devrim adına konuşma hakkını inkar etmektir).

Bunun sonucu olarak, Avrupa ve Batı'ya, büyük ve iyi silahlanmış bir azınlığın uzun mücadeleler-den sonra iktidara gelebileceği tek bir ulus olarak bakmaktır. Fakat muhafazakâr güç (yani ABD) eşit derecede iyi silahlanmış olduğu için, devrim kavramının yerini artık ideolojik savaş kavramının aldığını görmek kolaydır. Daha açık bir ifadeyle, bugün son derece yüksek bir savaş riski olmadan uluslararası bir devrim olasılığı yoktur. Gelecekteki herhangi bir devrim yabancı bir devrim olacaktır. Askeri bir işgalle ya da aynı anlama gelen bir işgal tehdidiyle başlayacak ve ancak işgalci güç dünyanın geri kalanına karşı nihai bir zafer kazandığında anlam ifade edecektir.

Uluslar içinde devrimler zaten oldukça maliyetlidir, ancak getirmeleri gereken ilerleme göz önüne alındığında, insanlar genellikle yaptıkları zararın gerekliliğini kabul ederler. Bugün, herhangi bir savaşın insanlığa maliyeti, dünya gücünün Rusya ya da Amerika tarafından ele geçirilmesinden görmeyi umulabilecek ilerlemeye karşı nesnel olarak tartılmalıdır. İnanıyorum ki, artıları ve eksileri tartarken bir kereliğine biraz hayal gücü kullanıyoruz ve yaklaşık otuz milyon hala sıcak bedene sahip bir gezegenin, on kat daha fazla yaşam talep edecek bir felaketten sonra nasıl olacağını hayal etmeye çalışıyoruz.

Bu akıl yürütme biçiminin tamamen nesnel olduğunu belirteyim. Sadece gerçekliği hesaba katar, şimdilik ideolojik veya duygusal yargılarda hiçbir pozisyon almaz. Her halükarda, devrimden hafifçe bahsedenlere bir duraklama vermelidir. Bu kelimenin bugün işaret ettiği şey, ya kabul edilmeli ya da tamamen reddedilmelidir. Eğer bunu kabul ederseniz, yaklaşan savaşın sorumluluğunu bilinçli olarak kabul etmelisiniz. Eğer reddederseniz, ya tarihin hareketsiz olduğunu varsaydığı ölçüde tamamen ütopik bir pozisyon olan statükoyu tercih ettiğinizi kabul etmelisiniz, ya da göreli ütopya diyeceğim şeyi kabul etmek anlamına gelen "devrim" kelimesini yeniden tanımlamalısınız. Soru üzerinde bir süre düşündükten sonra, bugün dünyayı etkili bir şekilde değiştirmek isteyenlerin, katliam, tarihi aniden durdurmanın imkansız rüyası ya da insan eylemi[4] için bir miktar şans bırakan göreceli bir ütopyanın kabulü arasında seçim yapmak zorunda oldukları sonucuna vardım. Ne var ki, sözünü ettiğim göreli ütopyanın tek gerçek olasılık ve gerçekliğin ruhundan esinlenen tek olasılık olduğunu görmek zor değildir. Kendimizi

[3] El yazmasında başarılı olan kısmının altı çizilmiştir.
[4] "Göreli Ütopya" kavramı The Rebel metninin merkezindedir

katliamdan kurtarmanın ne kadar kırılgan bir olasılığı var? Bir sonraki yazımızda döneceğimiz soru budur.

Albert CAMUS

WITTGENSTEIN'DA FELSEFİ PROBLEMLER VE DİLDEKİ KAYNAKLARI

Batuhan İLHAN

Ludwig Wittgenstein'ın fikirleri felsefe tarihi açısından kabaca iki döneme ayrılmaktadır. Özellikle ilk dönemi dilin temsilci/bildirici/betimleyici kavrayışı ile ele alınırken ikinci dönemde sosyallik ve bağlam kavramları gündeme gelir. Bu yazının amacı; dile ilişkin sorunları, temsilci/bildirici dilin köklerini, Wittgenstein'ın ikinci döneminde gördüğümüz sosyallik vurgusunun nereden kaynaklanmış olabileceği gibi konuları da göz önünde bulundurarak Wittgenstein'ın iki dönemi arasındaki geçişi/ evrimi, felsefi sorunlar ve dil arasındaki ilişkiyi, Wittgenstein öncesi felsefedeki gelişmeleri de göz önüne alarak açıklamaktır.

Felsefi Soruşturmalar'dan Önce: Başlıca İki Grup

İnsanlar tarih boyunca dünya üzerine konuşurken birtakım sesleri vasıta olarak kullanmış; bunu yaparken de seslerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş moleküler ögelerle -sözcükler, tümceler, bağlaçlar vb.- iş görmüştür. Bir yanda üzerine konuştuğum olgusallık bulunurken diğer yanda ise olguların temsiliyetleri olduğu varsayılan ses kümeleri vardır. Böylece şu felsefi soru gündeme gelmiştir: Dilin dünyayı doğru temsil ettiğini nereden bileceğiz? Bu konsept, meclisteki bir vekilin yurttaşı temsil etmesi gibi, sözcüklerin de nesneleri ve dünyayı sesler vasıtasıyla temsil ettiğini farzederek bu soruyu sormuştur. Bu sebeple, dilin dünya ile kurduğu bu cinsten ilişkiyi merkeze alan felsefi görüşlere betimleyici/betimci/temsilci dil kavrayışları adı verilmektedir.

Betimleyici dil kavrayışını Parmenides'in 'Doğa Hakkında' isimli metnine kadar geri götürmek mümkündür. Çünkü Parmenides için, var olan tek şey 'varlık' olarak görüldüğünden, sadece varlık üzerine konuşabilmek mümkün kılınmıştır. Kendi ifadesi ile: "Çünkü ne bilebilirsin var olmayanı, zira uygulanabilir değil, ne de ifade edebilirsin"[1]. Τὸ μὴ ὄν- Var olmayan- var olmadığı için onu dile getirmek de mümkün değildir. Parmenides tarafından açılan bu kanal, Platon ve Aristoteles ile devam eder ve en gelişkin hallerini Analitik Felsefe filozoflarında bulur. Örneğin; Platon, Kratylos diyaloğunda nesne ile ad arasındaki ilişkiyi doğal varsayan Kratylos'un görüşünü ve aradaki ilişkiyi anlaşma ve uzlaşma ile açıklamaya çalışan Hermogenes'in görüşünü bize sunar.[2] Aristoteles de 'Sofistçe Çürütmeler' metninde, dilin yanlış anlaşılmaktan kaynaklı sorunlara sebep olduğunu belirtir.[3] Demek ki dil öyle bir şey ki, onunla hem doğru hem de yanlış anlaşılabilmek mümkün. Ve yine dil öyle bir şey ki onunla dünyayı doğru ya da yanlış temsil edebilmek de mümkün. Temsilci görüş bu açılardan olgulara- ya da Locke'da gördüğümüz üzere olguların zihnimizdeki idelerine

[1] Parmenides, *Doğa Hakkında*, çev. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015), 23.
[2] Bkz. Platon, *Kratylos*, çev. Erman Gören (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016).
[3] Bkz. Aristoteles, *Sofistçe çürütmeler*, çev. Y. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019).

karşılık gelen sözcükleri varsaymaktadır.

Betimleyici -ya da temsilci- dil kavrayışında, dile ve dilin olguda nereye karşılık geldiğine bakılır; böylece doğruluk ve yanlışlık kategorileri yaratılır. Mesela birisi çıkıp "Masanın üzerinde üç elma var." der ise, öncelikle olgu kontrol edilir, "Bir masa var mı?" diye bakılır, ardından da elma sayısı tespit edilir. Yani betimleyici dil kavrayışı evvela dünyanın varlığını, sonra da dilin onu tasvir edebileceğini ön koşul olarak kabul etmiş olur. İnsan dil vasıtası ile olguyu ve dünyayı tasvir edip iletişimi sağlar. Belirli cinsten bir durum hakkında karşı tarafa bildirimde bulunmuş olur. Genellikle modern dünyanın temsilci/betimci dil filozoflarına, Leibniz, Frege, Russell ve ayrıca Wittgenstein'ın ilk dönem felsefesi örnek olarak verilmektedir.

Belirtilmiş isimleri kısaca açıklamak gerekirse, Gottfried Leibniz'in *Characteristica Universalis* (Evrensel Semboller) çalışması ile gündelik dilden azade bir felsefe ve bilim dili üretilebileceği vurgusu ön plana çıkar.[4] Bu düşünceye göre önermeleri mantıksal bir forma indirgeyip onlar arasındaki ihtilafları mantıksal sorunlar olarak görürsek, çözümlerine ulaşmak da daha kolay olacaktır. Önermelere karşılık gelecek bir mantıksal dil şeması yaratırsak, onları sınamak da mümkün olacaktır. Gottlob Frege için ise 'önermelerin anlamlılığı' tartışması gündeme gelir.[5] Ona göre, Kant'ın perspektifinde kalırsak, sadece şeyler ve onların bizdeki tasarımlarından söz edebiliriz. Peki bende sadece şeyin tasarımı varsa, iletişimi olanaklı kılan nedir? Eğer tasarım öznel ve bize ait olan ise onu nasıl aktarabiliriz? Frege'ye göre Kant'ta eksik olan 'anlama' ilişkin öğedir. Yani şey ve onun tasarımı şeklinde ikili bir katman yoktur; şey, şeyin anlamı ve şeyin tasarımı şeklinde üçlü bir katman vardır. Çünkü sadece tasarım düzeyinde kalınsaydı, ağaca ilişkin tasarımımızı aktaramazdık. Bunun sonucu

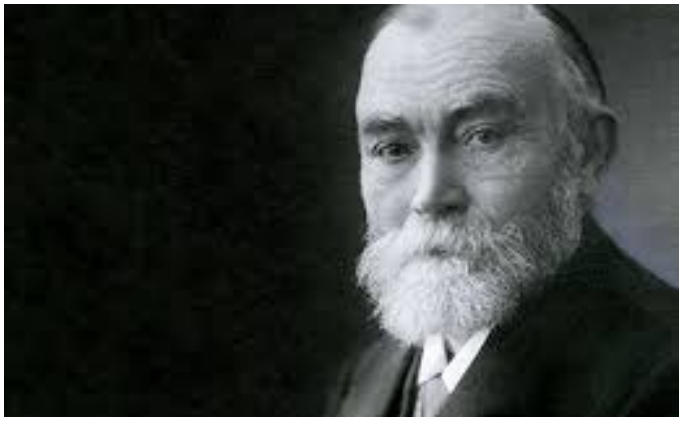

Gottlob FREGE

olarak, dil vasıtası ile iletişim olanaksız hale gelirdi. Oysa Frege'ye göre gönderge -dışarıdaki şey-, ortak ve genel bir anlama neden oluyor. Ardından o göndergeye ilişkin bir tasarım bende oluşuyor. Ay'a teleskopla baktığımızı düşünelim; Ay göndergenin kendisidir, Ay'ın teleskoptaki herkes tarafından görülebilen optik imgesi anlamdır, gözümdeki sadece bana ait olan retinal imgesi ise tasarımdır. İşte bizler, teleskopta görünen optik imge üzerine bir şeyler söyleyebiliriz; o imge sayesinde iletişimi mümkün kılabiliriz. Kimse teleskopta görünen imgenin kendisine göre bir biçim, başkasına göre başka bir biçim olduğunu iddia edemez. Yine Frege'ye göre, bilim yaparken önermelerin göndergesine gitmemiz gerekir. Gündelik dilde, şiirde, edebiyatta ve metafizikte anlam düzeyinde kalınabilir; yani gönderge olmasa da olur. Ama bilim söz konusu olduğunda, gönderge olmaksızın konuşursak önermeyi sınayamayız. Görüldüğü üzere Frege'de dil, dünyayı betimleyebiliyor ama her zaman dünyayı betimlemek zorunda değil. Gönderge üzerine kurulma-

[4] Bkz. Gottfried Leibniz, *Monadoloji*, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).
[5] Bkz. Gottlob Frege, *Fonksiyon ve Kavram*, çev. Mustafa Özdemir (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2019).

masına rağmen anlama sahip önermeler de kurulabiliyor. Betimleme iddiasına sahip olduğumda -ki bu bilimsel bir dilde mümkün, sanatta değil- o önermeyi olgu/gönderge ile karşılaştırıp doğru olup olmadığını tespit edebilirim. Bu anlayışı Russell, alıp daha da ileriye götürecek ve dilin göndergesiz gibi duran ama anlama sahip olduğunu iddia eden cinsten önermelerini de test edebileceğimizi ifade edecektir. Daha açık söylemek gerekirse, ilk bakışta ele alınan dilsel ifadenin -söz konusu önermenin- göndergesi ya da dış dünyada karşılığı yok gibi durabilir ama ben hala onu sınayabilirim. Nasıl? O dilsel ifadeyi atomlarına ayırarak. Russell'da gördüğümüz bu mantıksal atomculuk fikri ile beraber her önerme incelenebilir oluyor. Göndergeye ve dilin betimleyici olan rolüne ilişkin vurgu artıyor. Frege'nin düşüncesinde, Fransa'daki Krala dair bir gönderge olmadığı için sınama da yapamıyorduk. "Fransa Kralı kel midir?" sorusu karşısında tepkisiz kalıyorduk. Bu önerme anlam düzeyinde -anlam düzeyinde derken kast ettiğim şey; örneğin bu ifade bir masalda geçtiğinde, benim ne demek istenildiğini gönderge aramaksızın anlamamdır- bir önerme idi ve göndergesi olmadığı için incelenemiyordu. Russell'ın mantıksal atomculuk fikrine göre ise önermeleri/dilsel ifadeleri alıp atomlarına parçalıyoruz, sonra o elde edilen atom önermeleri sınıyoruz. Çünkü bütün dilsel ifadeler, başka önermeler üzerine kurularak inşa edilir ve böylece daha kompleks moleküler önermeler kurulur. "Fransa'nın şu anki kralı keldir" önermesi, "Fransa'nın şu anda bir kralı vardır" önermesi üzerine inşa edilir ve bu önerme de Fransa'da devrimin akabinde inşa edilmiş olan Cumhuriyet rejimi sebebiyle yanlıştır.

Tractatus Logicus-Philosophicus'da gördüğümüz Wittgenstein ise betimleyici dil kavrayışını daha radikal bir noktaya getirir. Ona göre 'dilimin sınırları dünyamın sınırlarını belirler'[6]; dil bu dünya hakkında betim işlevi görür; dil dünyayı aşamaz. Dil bu dünyanın dışındaki şey hakkında beyanda bulunup onu tasvir edemez. Yine Wittgenstein için, özdeşlik ilkesi ve matematik vasıtası ile kurulan önermeler totolojiktir ve anlam dışıdır. Elimizde üzerine konuşabileceğimiz tek veri olarak dünya vardır; dünya ise şeylerin -tek tek nesnelerin- değil olguların toplamıdır. Olgu denilen şey ise 'nesne'den farklı olarak tekil bir halde bulunmaz. Nesnelerin birbirleri ile girdiği ilişkisellikte kendisini gösterir. "Dünya= masa + kalem + ağaç+ bulut + …" şeklinde bir formül veremeyiz çünkü bu durum şeyleri bağımsız ve diğer şeylerle ilişkiye girmeyen 'özerk' varlıklar olarak ele alır. Oysa şeyler, olguların ögeleri olmaları bakımından birbirinden kopuk unsurlar değildirler. Yani dünya üzerine konuşurken tekilleri saymıyoruz, ayrıca tekillerin ilişkiselliğinin de hesabını veriyoruz. Tractatus'ta Wittgenstein, "Olgu urumu nesnelerin yani olanların ve şeylerin bir bağlantısıdır."[7] derken de bunu kastediyor. Şeyler bu ilişkiselliğe imkân verdiği için ben de olgular hakkında konuşabiliyorum. Resim, bir olgu olarak düşünülebilir. Ben, bir tablo hakkında konuşurken fırçanın darbesi ile oluşmuş rastgele bir renk parçası hakkında konuşmam. Ne yaparım? Renklerin bir araya gelerek oluşturduğu ağaçlar, ağaçların birleşimi olan ormanlar hakkında dil vasıtası ile konuşurum. Wittgenstein'ın 'anlamın resim kuramı'[8] dediği şey de tam olarak budur. Anlam kendisini olgusal tasvirde gösterir. Olguya refere etmeyen önermeler anlamlı ifadeler olarak kendi-

[6] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logicus-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013), 133, 5.6 numaralı önerme.
[7] Wittgenstein, *Tractatus Logicus-Philosophicus*, 21.
[8] Wittgenstein, *Tractatus Logicus-Philosophicus*, 53.

lerini göstermezler. Görüldüğü üzere, gerek Frege gerekse de Russell'daki betimleyici dil kavrayışı burada daha radikal bir pozisyona geliyor. Frege' de anlamlı bir önerme kurabiliyorduk, sadece bu önermenin göndergesinin bulunması zorunlu değildi. Örneğin, 'seni seviyorum' önermesi için özellikle dışarıda bir olgu/gönderge aramıyorduk fakat bu önerme hala anlamlı bir önerme olarak dilde kurulabiliyordu. Ya da şiirsel ve edebi cümlelerde olguya bakmıyorduk. Sonuçta kim bir masal okuduktan sonra Kaf Dağı var mı acaba diye coğrafya çalışması yapar ki? Göndergesi olmayan bu dilsel ifadeleri sınamayı mümkün kılan kişi Russell olmuştu. Mantıksal atomculuk ile göndergesi yok gibi görünen moleküler/bileşik/kompleks önerme ve ifadeleri parçalayıp sınamak, artık bizim elimizde olan bir şeydi. Russell'ın bizi getirdiği durakta, anlamlı olmalarına karşın göndergesiz -olguda karşılığı bulunmayan- önermeler hala mevcuttu. Fakat şimdi Wittgenstein, Tractatus'da olgusal karşılığı olmayan önermeleri anlamlı olmaktan tamamen çıkarıyor ve anlamlılık, dilin sadece betimleyici kullanılışında kendisini gösteriyor. Sözgelimi Russell "üçgen bir daire var mıdır" gibi göndergesiz bir önermeyi dahi parçalarına/atomlarına ayırıp ele alırken, Wittgenstein'da dil ancak olgusal cümleler ile anlamlılığını sağlayabilmektedir. Böylece, doğruluk ve yanlışlık, anlamlılık ve anlamsızlık değerleri de yalnızca dil ile elde ettiğim resimsel tasvirin olgu ile ne derece uyuştuğuna bağlı kılınmıştır. Anlamlı olmak, önermenin doğrusal karşılığının bulunması ile söylenebilen bir şeydir. Bu durumda şiirsel, edebi, felsefi ve metafizik cinsten önermeler anlamsız kabul edilir. Örneğin, Spinoza'nın 'Tanrı doğadır; doğa ise tek tözdür, o halde tanrı tek tözdür' şeklindeki akıl yürütmesi bir anlam ifade etmemektedir. Önerme olgusal karşılığı üzerinden doğrulanabilir olmalıdır, dil ancak bu yolla anlamlı şeyler söyleyebilir. Wittgenstein, "Felsefe konularında ifade edilmiş tümcelerin ve soruların çoğu saçmadır."[9] derken de bu noktaya işaret etmektedir. Bu tümceler yanlış değildirler çünkü yanlışlanmaları için olgusal karşılıkları olmalıdır. Bu tümceler direkt anlamsız kabul edilir çünkü doğrulanabilme/yanlışlanabilme kategorileri bunlara uygulanamamaktadır. Bu tümceler dünyaya ilişkin değildir; sadece dilin yanlış anlaşılması yüzünden meşgul olduğumuz absürt tümcelerdir.

Francis Skinner ve Ludwig Wittgenstein

Peki, Wittgenstein'a göre, felsefe şimdi ne yapmalı? Dil ancak betimleyici işlevi ile anlamlı tümceler meydana getirebildiği için, felsefenin işlevi de sağaltıcı olma görevine indirgenmelidir. Mademki felsefi tümceler anlam dışıdır; o halde felsefe dilin yanlış kullanımından doğan problemleri belirlemelidir. Çünkü felsefedeki sorunları yaratan şey dilin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. 'Felsefe bir öğreti değil bir etkinliktir.'[10] derken de bu noktaya işaret etmektedir.

[9] Wittgenstein, *Tractatus Logicus-Philosophicus*, 47.
[10] Wittgenstein, *Tractatus Logicus-Philosophicus,* 61.

Felsefe bir doktrin sunup dünya okuması yapmaz. Felsefe olsa olsa var olan dünya betimlenmesini ele alır, eleştirir, sınar ve kontrol eder. Felsefe tümce üretmez; felsefe, tümcelerin açık hale getirilmesini konu edinir. Bize dünya görüşü ve betimleyişi sunmaz. Çünkü anlamlılık olgu betimi -olgunun resimsel tasviri- ile ortaya çıkar. Tractatus metni de bir dünya betimlenişi sunmadığı için anlamsızdır. Wittgenstein, bu sebeple, Tractatus Logico-Philosophicus'un da aşılması gerektiği vurgusu ile kitabını bitirir.

Bağlamsallık ve Sosyallik

Fakat felsefe tarihinde, Parmenides'in varlığa ilişkin görüşleri sadece bu hat üzerinden ilerlemez. Sözgelimi Protagoras ve Gorgias üzerinden ilerleyen dil kavrayışı, sosyallik vurgusunda bulunur ve dili, etkileri üzerinden -Austin'de de görüleceği üzere- ele alır. Bu iki düşünür Parmenides'in fikirlerini mantıksal sonuçlara götürerek başka noktalara çıkış yapar. Protagoras, mademki varlık zorunlu olarak var ve biz sadece varlık üzerine konuşabiliyoruz ve yine mademki varlık üzerine konuşma bize doğru olanı veriyor, o halde söylenenlerin tamamı τὸ ὄν -var olan- üzerine söylendiği için doğru olmayacak mı, yaklaşımı ile

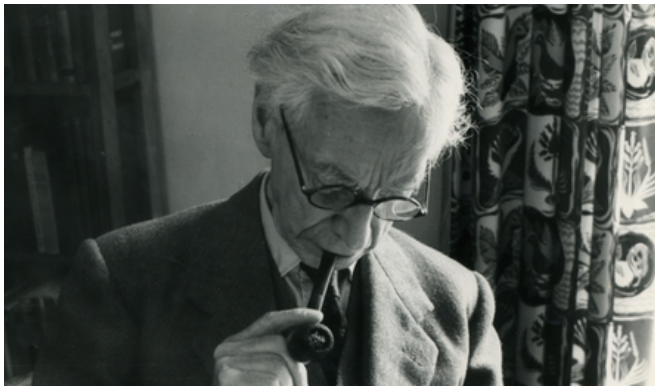

Bertrand RUSSELL

ön plana çıkacaktır. Özellikle sofistleri içine koyabileceğimiz bu felsefi hat, dilin olguları betimleyişini vurgulamaz. Vurgu, daha çok dil sayesinde yapabileceğim şeyler üzerindedir. Dolayısıyla önermeler olgu ile karşı karşıya getirilerek doğru mu yanlış mı diye sınanmaz; daha çok dil aracılığıyla dışarı aktarılan önermelerin ne derece işe yaradığı ve hangi bağlamda etki doğurduğu gibi sonuçlara bakılır. Bu kanat için Wittgenstein'ın ikinci dönemi, Rorty, Austin, Barbara Cassin gibi isimler örnek verilebilir. Dilin neye dayanarak kullanıldığı değil, hangi bağlamda hangi etkileri doğurmak için ileri sürüldüğüne bakılır. İşte Wittgenstein'ın Felsefi Soruşturmalar adlı eseri de tam olarak bu bağlamda hareket eder. Felsefi Soruşturmalar, Russell ve Frege'nin dahil olduğu betimleyici kavrayıştan o kadar uzaktır ki Russell Felsefi Gelişimim isimli otobiyografik kitabında, Felsefi Soruşturmalardaki Wittgenstein'ın bizi felsefenin sonunun geldiğini kabul etmek zorunda bıraktığını belirtmiştir.[11]

Peki neler oldu da Felsefi Soruşturmalar metni ortaya çıktı? Özellikte 19. yüzyılda sosyolojide gördüğümüz davranışçılık ve sembolik etkileşimcilik düşünceleri arasındaki ihtilaf yeni bir insan tasviri ortaya sundu. Davranışçılık, insanı, belirli etkiler verilince belirli cinsten tepkiler/çıktılar sunan bir insan olarak okumaktaydı. Bu mekanik ve öngörüsü mümkün sabit insana karşı olan sosyal etkileşimcilik ise insanı sosyal bir bağlamda ele almaktaydı. Sosyal etkileşimcilikte sıkı bir etki-tepki ve deterministik ilişki yerine sosyallik içinde gelişen ilişkiler ağı vurgusu vardı. İnsanın belirli etkilere sabit şekilde belirli tepkileri verdiği düşünülmüyordu. İnsan, farklı örgütlenme biçimlerine sahip

[11] Bkz. Bertrand Russell, *Felsefi Gelişimim Entelektüel Bir Otobiyografi*, çev. Halil Kayıkçı (Ankara: Fol Yayınları, 2020).

karmaşık bir varlık olarak kendisine verilenleri duyumsayıp çok farklı şekillerde ortaya çıkarabiliyordu. Sembolik etkileşimcilerin en önemli isimlerinden George Herbert Mead için de bu verilen etkinin -ya da süreci başlatan itkinin- yorumlanma biçimi bize sosyalliği veren şeyin kendisiydi. Ona göre etki 'sosyallik içinde belirli semboller aracılığı' ile yorumlanan bir şeydi. Bu bağlamda, İngilizcede de gördüğümüz I ve Me arasında bir ayrım yapmaktadır. Me toplumun beni koşulladığı belirli biçimler iken, I toplum belirleniminin dışında olan bir şeydir. Yani insan sadece Me uzamında kalıp belirli şablonlarla hareket etmez ayrıca kendi kendisini de I aracılığı ile inşa edip yeni yorumlar ortaya çıkarır.

Peki bunun dil kavrayışı açısından önemi nedir? Betimleyici dil kavrayışı, tıpkı Davranışçılıkta olduğu gibi, sıkı etki-tepki ilişkileri varsayıyor. Yani olgular ve onlara karşılık gelen sözcükler şeklinde sabiteler var. Kalem kalemdir ve sosyallik vurgusundan bağımsız olarak tümceler içerisinde kendisine yer edinir. Oysa sembolik etkileşimciliğin de vurguladığı üzere insan karmaşık bir varlık olması bakımından semboller üretir ve onların içinde yaşar. Böyle bir ortamda Wittgenstein'ın kendi dil kavrayışına sosyallik kavramını eklemesi çok da şaşırılacak bir şey değildir. Tractatus'daki Wittgenstein, dışarıda bir olgunun olduğunu ve bir de ona karşılık gelen ses kümelerini bulunduğunu söylüyordu. Ne zaman o olgu ile ilişkiye girsem o sabit ses kümesini ağzımdan çıkarıyordum, olguyu betimliyordum ve böylece iletişimi mümkün kılıyordum. Oysa durum böyle mi? Biz gerçekten de o olguya denk gelen kavramı mı kullanıyoruz, yoksa o kavramı o ilişkisellik içinde mi inşa ediyoruz? İkinci Dönem Wittgenstein etkisinde kalan Rorty için de dil betimleyici işlevi ile ele alınmaz. Dil, canlıların biyolojik evriminde olduğu gibi, mutasyona uğrar, zaman içinde evrilir, dönüşür, insanla beraber şekil alır. Nasıl ki birtakım mutasyonlar canlılar dünyasında orkidenin ya da insanın oluşmasına vücut veriyorsa, benzer şekilde dildeki olumsal yapılar da farklı dil oyunlarına sebebiyet verir.[12]

Felsefi Soruşturmalar

"Çünkü sözcüklerin kullanımları o kadar belirgin durmaz karşımızda" [13]

Wittgenstein, betimleyici dil kavrayışına uygun olması sebebiyle, Felsefi Soruşturmalar kitabına Augustinus'un İtiraflarım kitabından alıntı yaparak başlar: "Büyüklerim bir nesnenin adını anarak ona doğru yöneldiklerinde, ben de bunu farkedip, bu nesnenin çıkardıkları seslerle imlendiğini kavradım."[14] Betimleyici dile ilişkin önemli örneklerden birisi olan Augustinus'a göre nesneler ve sözcükler arasındaki uyum, denk geliş varsayımı üzerine kuruludur. Nesne o sözcük ile örtüşür ve onun tarafından imlenir. 'Dört ayaklı olan söz konusu nesne' işaret etmek istenildiğinde 'masa' denilmesi gerekir. Tractatus'ta bu çizgiye yakın olan Wittgenstein, Felsefi Soruşturmalar'da bunu temelden reddetmez. Betimleyici dil, sonsuz sayıda dil kullanışından sadece birisi haline gelir. Dil artık yalnızca betimleyici olan özelliği üzerinden kendisini göstermez. Yukarıda insan için söylediğimiz gibi, belirli cinsten itkiler zorunlu olarak belirli tepkiler çıkarır diyemiyorsak, artık belirli cinsten ses kümeleri, sözcük ve tümceler de bizi

[12] Richard Rorty, *Olumsallık İroni ve Dayanışma*, çev. Mehmet Küçük ve Alev Türker (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 42-43.
[13] Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2010), 26.
[14] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 23.

belirli nesne ve durumlara götürür diyemeyiz. Çünkü farklı farklı sözcük türleri -betimleyicilik dışında da işlevler gösteren sözcükler- vardır. Felsefi Soruşturmalar metninde verilen örnekte de görüldüğü üzere; çocuğumu manava gönderip beş kırmızı elma almasını istediğimde, çocuk diyelim ki üzerinde elma yazan reyona gitti ve poşetini doldurmaya başladı. Kırmızının karşılık geldiği bir nesne mi var? Çocuk ne zaman durması gerektiğini nasıl bilecek? Ya da manavdaki adam, "ödemeler için 'şuradaki' kasaya lütfen" derse, çocuk 'şuradaki' ve 'lütfen' kelimeleri için denk düşen göndergeleri mi arayacak? Tabii ki hayır, çocuk sadece o bağlamda 'şuradaki' kelimesinin nasıl kullanıldığını bildiği için talimatı yerine getirecektir.[15]

Wittgenstein, nesnelerin sözcüklerle kurduğu ilişkinin karşılıklılık -nesneler ve sözcükler iki yapboz parçası gibi birbirine oturur ve denk gelirlermiş gibi -varsayımının ilkel olduğunu ifade eder.[16] İlkel dil ise işaret edilerek öğrenimin mümkün olduğu bir uzamdır. Augustinus'da olduğu gibi, bir çocuk işaret edilen ile işaret edilme esnasında ağızdan çıkan sözcüğü örtüştürmektedir. Wittgenstein'ın deyişi ile bir sözcüğü telaffuz etmek demek, imgelem piyanosuna ait klavyedeki bir tuşa basmak demektir.[17] İlgili tuşa basınca onun ilişkili olduğu sesi duyduğumuz gibi, ilgili nesneyi görünce de ilişkili olup karşılık geldiği sözcük ve sesi ağzımızdan çıkarırız. Sadece Augustinus düzleminde kalırsak eğer, bu piyano ile çalışmış oluyoruz. Peki çıkardığımız tüm sesler karşılılık esasına mı dayalıdır? Biz müziği sadece tuş-nota ilişkisi ile mi kurarız? Tabii ki hayır! Dilin karşılık gelme ile kurulduğu iddiası, bize dilin tamamını vermez. Dikkat edilirse 'bildirici/betimci bir dil yoktur' denmemektedir; bildirici dilin ilkel ve birçok dil oyunundan birisi olduğu belirtilmektedir. Eğer 'Oyun oynamak, yalnızca bir zemin üzerinde taşlarla oynamaya benzer' dersek, 'dil, yalnızca betimleyici işleve sahiptir' yargısına benzer bir şey ifade etmiş oluruz. Oysa taşlarla oynamak dışında da oyunlar vardır; taşlı oyunlar, oyunların tümüne karşılık gelmez. Benzer şekilde, dil de sadece bildirici dilden oluşmaz. Yalnız başına 'karşılıklılık' bize dili veremez; olsa olsa bizi dile hazırlar; terimler ve ifadelerin farklı bağlamlardaki kullanılışları ise gerçek dil öğrenimini verecektir. Sözcüklerin kullanım süreçlerinin bütününe 'dil oyunları' diyen Wittgenstein, bu kavramla bizi piyano-tuş-nota işleyişinin ötesine taşır. Artık dil ya da müzik; o sözcük ya da tuşun, o dil ya da notaya karşılık gelmesinden ibaret bir şey olmaktan çıkar. Farklı müzik oyunları olduğu gibi farklı dil oyunları da vardır. On birinci paragrafta yaptığı analoji ile düşünürsek; sözcükler alet çantasındaki tornavida ve çekiç gibidirler; bir tornavida nasıl ki birçok farklı işleve sahipse, sözcükler de farklı işlevlerle kullanılabilir. Tornavida ile vida sökebilirim fakat aynı zamanda bir insana zarar vermek için de kullanabilirim. Sözgelimi herhangi bir hayvana işaret eden bir sözcük, aynı zamanda bir insana hakaret edip onu yaralamak için de kullanılabilir. Wittgenstein artık burada, anlam için olguyu resmetmiyor; anlamın, kullanım içindeki resmini çiziyor. Nitekim eğer karşılıklılık -sözcükler ve olguların birbirlerine karşılık gelerek denk düşmeleri durumu-, sözcükleri nesnelerin adı olarak kuruyorsa, nesne ortadan kalkınca sözcük ve anlamın da ortadan kalkması gerekirdi. Oysa Aristoteles ölmüş olmasına rağmen, Aristoteles

[15] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 26.
[16] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 24.
[17] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 24.

sözcüğü hala kullanımda anlam taşır. Çünkü, anlam, 'sözcüğün kullanımı ile kullanımın içinde' ortaya çıkar. Aslında özetle, 'kullanım' denilen şey, hem harflerden oluşan sözcüğü hem de gramerini aşar. Sözcüğün kullanımı, sözcüğün kapsamını genişletir. Emir kipi ile kurulan bir sözcüğü düşündüğümüzde, "Derhal!" sözcüğünün kullanılış biçiminden, içindeki bağlama göre bir çok anlam çıkarılabilir. 'Hemen dediğimi yap, yoksa kötü olur' ya da 'Acele et, yoksa yetişemeyeceğiz' gibi bağlama göre çıkarılabilecek anlamlar, gramerden bağımsızdır. Wittgenstein "Emir kullanımı emir kipini aşar" derken bunu kastetmiştir.[18]

Peki bütün bunlar ne demektir? Elimizde kelimelere karşılık geldiğini söyleyebileceğimiz belirli bir prospektüs olmaması demektir. Sözcüklerin bizi götürmekte oldukları sabit göndergeleri yoktur. Sözcüklerin bizi götürdükleri anlamlar, o bağlamda kendini gösterir. O bağlam hakkında bilgim yoksa sözcüğe tam anlamıyla hâkim de olamam. Dil öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerden birisinin de bu olduğu söylenebilir. 'Book kelimesi İngilizce'de kitap demektir' diye ezber yapabilirim; ama Book kelimesinin, İngilizcede hangi bağlamda hangi deyim içerisinde ne demek olduğunu bilmiyorsam, dili bütünüyle edinemem. Wittgenstein bu konuda şunu söyler: "Dilin öğrenilmesinin, nesneleri adlandırmak olduğu düşünülür; insanları, biçimleri, renkleri, ağrıları, vs. Oysa adlandırmak bir şeye etiket yapıştırmaya benzer. Buna, bir sözcüğü kullanmaya hazırlık denebilir."[19] Yani kitaba kitap deyince dili öğrendiğimizi düşünürüz; oysa gerçek öğrenim, kitap sözcüğünün hangi bağlam ve oyunlarda nasıl kullanılacağını edinmektir. Zira 'En sevdiğim kitap Çalıkuşu kitabıdır' demekle, birisine 'Kitapsız herif!' diye bağırarak seslenmek aynı şeylere işaret etmemektedir. Evet benim ismim Batuhan ama bu sözcük ile benim aramda kurulan özdeşlik ve etiketlendirme tek başına bir şey söylemez. Bana'birisinin sinirli ve sesli bir şekilde 'BATUHAN!' demesi ile meraklı bir şekilde sorgularcasına Batuhan!' demesi, oynadığımız oyun içerisinde aynı şeye karşılık gelmez. Bu durumda, ismimin Batuhan olduğunu ezberlemek, sözcüğün öğreni-mi için sadece bir hazırlık/ön çalışmadır. Diğer türlü yaptığımız tek şey, bir şeyleri etiketlen-dirmektir. Bildirici/betimci dil kavrayışı, bize, sadece marketteki ürünlerin arkasında yazan bar-kod numaralarını ezberlememiz gerektiğini salık verir. O numaraların hangi sosyallik içinde hangi potansiyel etkilere sahip olduğu hakkında bir şey söylemez.

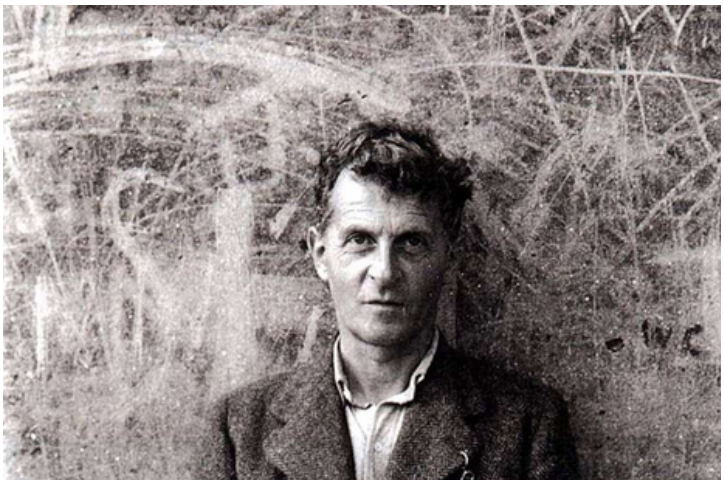

Ludwig WITTGENSTEIN

Bir makinistin dairesine girdiğimizi düşünelim. Odadaki kollarla karşı karşıya kaldığımda, kolların hangi işlevlere sahip olduğunu makinistle olan konteks ve ilişkiselliğinde öğrenmem gerekir.[20] Sözgelimi kollardan birisi yukarıya kaldırılması gereken, diğeri ise önce yukarı sonra sağa çevrilmesi gereken bir kullanımı gerektiriyor olsun. Bizler de o kullanım şekillerini ezberleyelim. Peki

[18] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 25.
[19] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 33.
[20] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 24.

o kollar, makinistten ve makinistin odasından bağımsız bir işleve ve göndergeye sahip midir? Tracatus'u yazan Wittgenstein, sözcüklerin sabit göndergelerle bağlarının kurulması gerektiğini söylerdi. Yani yukarıya kaldırılması gereken kol, bağlamdan kopuk olarak da yukarıya kaldırılması gereken bir koldur. Tren bir kaza geçirse, harabeye dönen makinistin odasındaki o kol, asırlar sonra da her bağlamda fren anlamına gelecektir. Oysa yeni Wittgenstein, kollara anlamını verenin 'o' bağlamda kullanılıyor olması olduğunu öne çıkaracaktır. Makinist odada yokken o kolları koparıp hurdacıya götürsek ve hurdacı da onu sokakta geçen bir çocuğa verse, o kol bambaşka bir bağlama taşınır ve artık bir oyuncak oluverir. Ama makinistin odasında iken, o kol frene karşılık geliyordu. Farklı bir dil oyunu içinde fren kolu olan nesne, bir çocuğun dil oyununda artık bir oyuncaktır. Görüldüğü üzere anlam o dil oyunu içindeki bağlamında ortaya çıkar; dış dünyada karşılığını aradığımız sabite olan olgularda değil.

Sonsuz sayıda sözcük türü ve dil oyunu vardır. Bir dil tasavvur etmek bir yaşam biçimi tasavvur etmek demektir. O dil oyunu, o yaşam biçimini yaratır ve sözcükler de o yaşam biçiminde hayat bulurlar. Artık konuşmak dediğimiz şey, bizi anlama götürmek yerine yaşamaktır. Dil göndergesel değil de yaşamsal olduğu için, kendisini gündelik dil içerisinde gösterecektir. Oysa Tractatus'ta, dil göndergesel bir şey olarak ele alınıyordu; Felsefi Soruşturmalar'da ise gündelik dil olarak yaşamsal bir etkinlik olarak ele alınıyor. Artık, sözcüklerin anlamlarından ziyade, kullanımlarının içindeki anlamlarından bahsediyoruz. Oyun sözcüğü bu minvalde kafaları karıştırmamalıdır. Bu durum bir kazan-kaybet durumunu zorunlu kılmaz. Bir çocuğun kendi kendine kumsalda oynaması da bir oyundur. Bu sebeple bir dil oyunu tanımı da verilememektedir. Bu metinde açıklamalardan betimlemelere geçiş söz konusudur. Oyun tanımını vermek yerine; onları örnekler içinde, gündelik dilin kullanımında anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Anlam oyun içinde oynandıkça ortaya çıkar. Oyun değişmeden duran, sabit bir kurallar bütünü değil; süreç ve etkinlik olarak düşünülmelidir. Fıkra anlatmak, emretmek, tekerleme söylemek, tahminde bulunmak, vb. örnekler de dil oyunu olarak düşünülebilir. Zaten dilin olguları ne derecede ve nasıl betimlediği ya da önermelerin atomlarına ayrılması meselesi de tartışmaya açıktır. 'Süpürgem köşede duruyor' dediğimde, 'sap ve fırçanın birleşiminden oluşan nesne köşede duruyor' mu demek isterim? Russell'ın sandığı gibi, önermeleri atomlarına ayırmak da bir çözüm değildir. Çünkü önermeyi nereye kadar indirgeyip atomlarına ayıracağımız da belli değildir. Sap ve fırçanın birleşimi köşede duruyor cümlesi de atomlarına ayrılamaz mı? Oysa 'süpürge köşede duruyor' diyen kişi, hiç de sapı ve fırçayı düşünmüş olmaz.[21] Başka bir örnek vermek gerekirse, 'Musa Kızıldeniz'i asası ile ikiye ayırmıştır' dediğimizde, Musa diye etiketlenen neye karşılık gelmektedir? Yahudilerin lideri mi? Peygamber olan kişi mi? Esaretten kurtulmak için Firavundan kaçan bir lider mi? Hangisini imlemiş oluruz? Görüldüğü üzere, adların nesnelerdeki karşılıklarının sorunlu olması, dilin betimleyici kavranışının da yeterli olmadığının kanıtı niteliğindedir. Oysa bağlamı varsayan dil oyunu yaklaşımı; Musa sözcüğünün betimleyici olmadığını, ilgili oyun içerisinde anlamı oluşturduğunu ifade eder.[22]

"Dildeki her sözcük bir şeyi imler" dediğimizde, henüz hiçbir şey söylememişizdir."[23]

[21] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 49.
[22] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 56.
[23] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 24.

Sözcüklere hayat veren o dil oyunu, yaşam biçimi ve bağlamdır; o halde sözcükler, eksiltilmiş tümceler olarak da kullanılabilir. Örneğin; 'Yeter!' diye bağırdığımızda, aslında 'Yeter artık, bana böyle davranmanı istemiyorum' demek istemiş olabiliriz. Tek bir kelimenin, daha fazla kelimeli bir cümleye karşılık gelmesini sağlamış oluruz. Bu durumda, sözcükler ancak o dil oyununda, o oluşturulmuş dilin içerisinde nefes alabilirler. Böylece Wittgenstein'ın "Bir dil tasavvur etmek, bir yaşam biçimi tasavvur etmektir" cümlesi de bağlamda yerini bulur. Dil oyunu sadece sözcüklerin anlamını yaratan bir şey değildir; ayrıca bir yaşam biçimi de açar. Bir tekil dil oyununun açtığı uzamda iletişim kurmak, o oyunu oynamayı bilmekten geçer. Sonsuz tümce türü olduğu gibi[24], sonsuz da dil oyunu vardır. Dil oyunları, kendisini oynayan oyuncular tarafından her daim değiştirilebilirler. Örneğin, nasıl ki arkadaşım ile saklambaç oynarken kendimizce yeni kurallar koyup çıkarabiliyorsak, burada da dil oyununun oyuncuları aynısını yapabilir. Zaten kuralları önceden konmuş bir oyun da yoktur; kurallar süreç içerisinde kendiliğinden oluşur. Aksi takdirde, oyun asli olmazdı; oyun kuralların nesnesi olurdu. Wittgenstein bu durumu eski şehir benzetmesi ile anlatır[25]. Durmadan genişleyen, banliyö ve gettolar vasıtası ile yeni yapıların eklendiği, yollarını içinde yürürken keşfettiğimiz, tanıdığımız ve tanımadığımız bir sürü sokak ve caddeleri ile eski bir şehir.

Peki madem birden çok dil oyunu ve sözcük türü vardır, niçin bunların hepsine birden oyun diyoruz? Çünkü aralarında family resemblances (ailevi benzerlikler) vardır.[26] Makinistin odasındaki her bir kol farklı işlev ve kullanıma sahiptir ama yine de hepsi de birer koldur. Nasıl ki, ben kardeşimden farklı birisi olmama ve aramızda ortak özellik bulunmamasına rağmen bir şekilde ona benziyorsam; aynı şekilde diller de birbirlerine benzerler. Annem, babam, kardeşim ve ben birbirimize benzeyebiliriz fakat bu hepimizde ortak olan bir özellik olduğu anlamına gelmez. Dil oyunları da oyun olmaları bakımından benzeseler dahi, ortak özellik taşımazlar. Wittgenstein için dil oyunlarında ortaklık aramak beyhude bir çabadır; özcü bir tutumdur. Çünkü özler -dillerin hepsinde ortak bulunarak hepsini birden dil oyunu haline getiren bir dil doğası- yoktur.

Sonuç

Tractatus'ta, Wittgenstein için felsefi sorunlar dilin anlaşılmamasından, anlaşılamamasının bir sonucu olarak da anlamsız önermeler üretmesinden kaynaklanmaktaydı. Felsefi Soruşturmalar'da ise felsefi sorunlar, anlamın, dilin kullanımında ortaya çıkan bir şey olduğunu göz ardı etmekten kaynaklanıyor. Artık önemli olan, Tractatus'ta gördüğümüz üzere sözcüğün göndergesi veya taşıdığı sabit anlamı değil, onun o dil oyununda nasıl kullanıldığıdır. "Beş, kırmızı, şuradaki, lütfen!" gibi sözcüklerin anlamları değil; artık onların ilgili oyunlarda gördükleri işlev ön plana çıkar. Aslında anlam denilen şey de bu işlevde kendisini gösterir. Felsefe tarihi boyunca ileri sürülmüş her cinsten problem, örneğin "Tümeller var mıdır?" sorusu, her iki dönemdeki Wittgenstein için de dil ile ilişkisinde kendisini gösterir. Fakat ortaya çıkma motivasyonları farklıdır. Tractatus'taki Wittgenstein, dilin/sözcüklerin bizi götürdüğü sabiteleri ve çivi gibi çakılı anlamları olduğunu kabul ettiği için, felsefi problemlerin kaynağı olarak, anlamsız tümcelerle iş görüyor olmamızı ileri sürüyordu. "Tümeller mi

[24] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 32.
[25] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 29.
[26] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 52.

tek tek şeyler mi önce gelir" gibi bir soruyla bu zamana kadar ilgilenmemizin sebebi; bu sorunun hep olgusal bir karşılığı olduğunu, göndergesi olduğunu, bağlamdan bağımsız bir anlama işaret ettiğini varsaymamızdı. Halbuki Tractatus'taki Wittgenstein için, bu tümce asla anlama ve göndergeye sahip olmayan, dümdüz absürt bir tümceydi. Felsefi Soruşturmalardaki Wittgenstein ise, yine bu soru ile meşgul olmamızın kaynağını dilde bulur. Fakat mesele artık tümcenin göndergesiz olmasında değildir; bu cinsten tümcelerin bağlamdan kopuk, zamansız ve uzamsız olduğu varsayımındadır. Evet bu tümce bir anlama sahiptir; ama bu asla bağlamından, dahil olduğu dil oyunundan, içerisine girdiği ilişkisellikten bağımsız bir anlam değildir. Filozoflar ise bu problemi, sanki ait olduğu dil oyunu dışında da anlamı olan bir tümce gibi ele alırlar. Örnek vermek gerekirse, ikinci dönemindeki Wittgenstein için felsefe tarihi, arkadaşları ile kılıç oyunu oynayan çocuğun elindeki değneğin, o oyun dışında da kılıç anlamına gelmesi gerektiği sanrısı üzerine kuruludur. Oysa filozoflar, o değneğin sadece o oyun içerisinde kılıç anlamına geldiğini kabul etmelidirler. Aksi taktirde o çocuğa bakan filozoflar, 'Kılıç nedir?, Kılıcın anlamı nedir?, Kılıcın kendisi mi önce gelir yoksa adı mı?, Kılıcın tözü neye işaret eder?', gibi sorular sorarak boşuna zaman kaybetmiş olurlar. Kılıç, sadece çocukla ve onun inşa ettiği oyunla anlamını bulur. Başka bir ilişkisellikte aynı şey, bambaşka şeylere karşılık gelebilecektir. Fakat hangi Wittgenstein referans alınırsa alınsın, felsefe problemleri dil ile ilişkisinde ortaya çıkar. İster 'dil benim dünyamdır' diyelim, ister 'dilimiz sonsuz sayıda dil oyunundan sadece birisidir' diyelim; felsefe içerisinde ifade edilen problemler, dile ilişkin problemlerden bağımsız değildir. Dahası bu problemlerin ortaya çıkma sebepleri, dilde ve dile ilişkin yanlış kavrayışlarımızda yatmaktadır.

KAYNAKÇA

Aristoteles, *Sofistçe Çürütmeler*. Çeviren: Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.

Frege, Gottlob. *Fonksiyon ve Kavram*. Çeviren: Mustafa Özdemir. İstanbul: Külliyat Yayınları, 2019.

Leibniz, Gottfried. *Monadoloji*, Çeviren: Devrim Çetinkasap İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Parmenides. *Doğa Hakkında*. Çeviren: Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.

Platon. *Kratylos*. Çeviren: Erman Gören. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Rorty, Richard. *Olumsallık, İroni ve Dayanışma*. Çeviren: Mehmet Küçük ve Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Russell, Bertrand. *Felsefi Gelişimim*. Çeviren: Halil Kayıkçı. Ankara: Fol Yayınları, 2020.

Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*. Çeviren: Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2010.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logicus-Philosophicus*. Çeviren: Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013.

PLATON'UN HERMOGENES'İN UZLAŞIMCI DİL ANLAYIŞINA YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA DAİMON KAVRAMININ İNCELENMESİ

Can BİRVAR

Platon'un olgunluk dönemi eserlerinden olan[1] Kratylos diyaloğunda isimler ve tanımlar üzerinden, kategorileşmeye dayalı insan anlayışının katmanları Sokrates tarafından incelenir.[2] Diyalogda "Bir ad ile adlandırılan şey arasında ne türden bir ilişki vardır?" sorusuna yanıt aranır. Yanıtı bulmak için iki yaklaşım ele alınır ve bu yaklaşımlar Sokrates tarafından eleştirilir. Bu yaklaşımlardan ilki Hermogenes'in savunduğu uzlaşımcı dil anlayışıdır. Söz konusu anlayışa göre ad ile adlandırılan şey arasındaki ilişki, bir anlaşma işidir. İkinci yaklaşım ise Kratylos'un savunduğu doğal dil anlayışıdır. Bu anlayışa göre ad ile adlandırılan şey arasında içkin bir doğruluk vardır. Ad, adlandırılan şeyin doğasını gösteren şey olarak ele alınır. Sokrates ise sözü edilen iki yaklaşımı da benimsemez, bunun yerine her iki yaklaşımın doğru olan taraflarını epistemolojik ve ontolojik temellere taşıyarak, bu yaklaşımların dışında farklı bir yol bulmayı dener.[3]

Daimon kavramına Platon'un birçok diyaloğunda rastlanır. Kratylos diyaloğu da söz konusu kavrama rastladığımız önemli bir eserdir. Diyalogda Platon Sokrates aracılığı ile kavramın kökenine iner. *Daimon* kavramının yazılı olarak kökeni Hesiodos'tur. Sokrates'in *daimon* kavramının kökenine inmesindeki sebep ise Hermogenes'e adların varlıkların doğasını gösterdiğini kanıtlamaktır.

1.Platon'un Hermogenes'in Uzlaşımcı Dil Anlayışına Karşı Eleştirileri

Hermogenes'e göre bir nesneye ne ad verilmişse o doğrudur ancak o ad bırakılıp daha sonra başka bir ad verilirse, sonraki ad da ilki kadar doğrudur. Dolayısıyla ona göre bugün insan dediğimize at, at dediğimize de insan diyebiliriz. Hermogenes söz konusu düşüncesiyle doğanın bir nesneye ona özgü bir ad verdiği görüşünü reddeder. Onun bu düşüncesinin arkasında Protagoras'ın insan her şeyin ölçüsüdür tezi vardır. Ancak Hermogenes tam olarak bu fikirde olmadığını belirtir. Her ne kadar tam olarak Protagoras'ın fikrinde olmadığını belirtse de o, kendisinin her nesneyi kendi verdiği adla adlandırdığını, bir başkasının da aynısını yapmasının doğru olduğunu söyler. Hatta ona göre nesneleri adlandırma olayı kişiden kişiye değiştiği gibi siteden siteye de değişmektedir. Buna kanıt olarak Hermogenes, Yunanlılar ile Barbarların aynı nesneye farklı adlarvermesini örnek gösterir.[4]

Sokrates, Hermogenes'in uzlaşımcı dil anlayışını dört farklı şekilde çürütmeye çalışır. İlk

[1] Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 193.
[2] Danielle S. Allen, *Platon Neden Yazdı?*, çev. Ayşe Batur (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 164.
[3] Hasan Aslan, *Kratylos: Gerçekliği Araştırmanın Aracı Olarak Dil* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 7-9
[4] Platon, *Kratylos*, çev. Cenap Karakaya (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 27-29.

çürütmesini Protagoras üzerinden yapar. Önce Hermogenes'e akıllılık ve akılsızlığın var olduğunu teyit ettirir. Ardından da akıllılık ve akılsızlık var ise Protagoras'ın düşüncesinin doğru olmasının mümkün olmadığını söyler. Çünkü herkesin adlandırması kendine göre doğru olursa hiç kimse bir başkasından daha akıllı olamaz.[5]

Sokrates ikinci çürütmesini ad koymanın yasa yapıcıların ve diyalektikçilerin işi olduğunu kanıtlayarak yapar. Ona göre bu işi her önüne gelen yapamaz. Demiri en iyi kullanan ve ona doğasına uygun şekil verebilen demircidir. Dolayısıyla harfleri en iyi kullanan ve ona şekil verebilenlerde yasa yapıcılar ve diyalektikçilerdir. Sokrates'in üçüncü çürütmesi tanrıların ad verdiklerinde bunun yanlış olamayacağıdır. Hermegones buna hiçbir şekilde karşı çıkmaya çalışmaz. Dolayısıyla Sokrates tanrıların verdikleri adların onların doğasını ifade ettiğini kanıtlamaya çalışır. Bu doğrultuda son çürütmesine geçer. O, son çürütmesini şu şekilde yapar: Ona göre bir güzelden doğan güzel olur. Diğer bütün şeyler içinde aynısı geçerlidir. Her şey kendine benzeri dünyaya getirir. Bu yüzden bunlara hep aynı adın verilmesi gerekir. Ancak heceler yoluyla adlar şekli değiştirilebilir. Her ne kadar bu işten anlamayanlar onların farklı adlar olduğunu sansa da aslında aynıdırlar.[6]

Bu noktadan sonra Sokrates kendisine içini bilgelikle dolduran tanrısal bir esin geldiğini söyler. Hermogenes'e söz konusu esinden faydalanarak adlar hakkında incelenecek ne varsa incelemelerini teklif eder. Hermogenes bu teklifi büyük bir zevkle kabul eder ve Sokrates işe önce tanrılar ile başlamalarını ve daha sonra daimonlar ile devam etmeleri gerektiğini belirtir.[7]

Sokrates tanrı, *daimon*, kahraman ve insan adlarını inceleyerek Hermogenes'e adların varlıkların doğasını gösterdiğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Yani daimon kavramı Sokrates'in söz konusu kanıtlama çabası içerisinde başvurduğu araçlardan biridir.

2.Daimon Kavramının İncelenmesi

Başlangıç olarak sırasıyla tanrılar, *daimon*lar, kahramanlar ve insanların incelenmesine karar verilir. Tanrılar adının incelenmesinin ardından *daimonlar* adına geçilir. Sokrates bu noktada Hesiodos'un *daimon* tanımına başvurur. daimonlar adına geçilir. Sokrates bu noktada Hesiodos'un daimon tanımına başvurur. Hesiodos ilk insan soyunun daimonlara dönüştüğünü söyler. Sokrates'e göre Hesiodos altın soy derken iyi ve güzel soy demek istemiştir. Bunun kanıtı da şu an yaşayan insanlara demir soy demesidir. Ona göre Hesiodos şu an yaşayanlar insanlar içinde iyi birini bulsa ona da altın soylu diyecektir. İyiler aynı zamanda akıllıdırlar. Hesiodos onlara akıllı ve bilgili oldukları için daimonlar demiştir. Sokrates bunu şu şekilde açıklar:

"İşte bence onun daimonlar derken asıl kastettiği budur. Onlar akıllı ve bilgili (daemones) oldukları içindir ki, Hesiodos onlara daimonlar adını veriyor. Bizim eski dilimizde de bu ada rastlanır. Bu dili kullanan şairimiz ve daha birçokları, haklı olarak, iyi bir insanın, öldükten sonra, yüce bir talihe ve büyük bir şereflere ereceğini ve bilgeliğine yaraşır adı alarak daimon olacağını söylerler. Bu anlamda, ben de, her iyi insanın, sağlığında ve öldükten sonra, bir daimon olduğunu ve daimon adının ona doğru olarak verildiğini kabul ediyorum."

[5] Platon, *Kratylos*, 30.
[6] Platon, *Kratylos*, 34-44.
[7] Platon, *Kratylos*, 34-44.

Alıntılanan pasajda Sokrates *daimon* kavramının eski dilde de kullanıldığını belirterek aslında Hesiodos, Pythagoras ve Empedokles'in kullandığı dili kasteder. Sokrates'in devamında söyledikleri bunu destekler niteliktedir. Pythagoras ve Empedokles'in insanların öldükten sonra daimon olduğuna dair bir düşünceye sahip olduklarını biliyoruz. O halde burada onlar kastedilmektedir. Sokrates'in bu konuda onlarla hemfikir olması da onun ölüme giderken ki sakinliğini açıklar.

Hesiodos altın soylu insanların öldükten sonra *daimon* olduğundan söz etmektedir. Sokrates de Hesiodos'a katılarak, onun altın soylu diyerek iyi ve güzel soylu demek istediğini belirtir. İyilerin aynı zamanda akıllı olduğunu kabul eden Sokrates, *daimonların* iyi ve bilge insanlar olduğu sonucuna ulaşır. Ona göre Hesiodos bugün bilge ve iyi bir insana denk gelse onun da ölünce *daimon* olacağını düşünecektir. Burada *daimon* sözcüğünün kökeni olarak dao fiili düşünülür. Dao, bilmek anlamına gelir ki Sokrates'in bu noktada kavramın kökeninin aklında olduğunu belli eden bir bakış açısına sahiptir. Dolayısıyla Sokrates, bilge insanların öldükten sonra daimon olacağına inandığını özellikle belirtir. Belki de Sokrates'in ölüme bu kadar rahat yürümesi bundandır. Yani Sokrates öldüğünde *daimon* olacağını düşündüğünden Savunma'sında kendini kurtarabilecek şekilde savunmamıştır, Kriton'u dinleyip hapisten kaçmamıştır ve zehir kadehini soğukkanlılıkla içebilmiştir. Kratylos diyaloğunun Sokratik diyaloglar içerisinde yer aldığını[11] düşündüğümüzde bunların doğru olma ihtimali vardır. Ayrıca ölen insanların *daimon* olduğu düşüncesine daha önce sözünü ettiğimiz üzere Pythagoras ve Empedokles de sahiptir. Sokrates'in *daimon* düşüncesinde onlardan etkilenmiş olması mümkündür.

SONUÇ

Platon'un *Kratylos* diyaloğu dil tartışmalarının kökenini oluşturur. Her ne kadar adı Kratylos olsa da diyaloğun büyük bir kısmı Sokrates ile Hermogenes arasında geçer. Hermogenes uzlaşımcı dil anlayışına sahiptir. Ona göre bir ada verilen isim kişiden kişiye, siteden siteye değişmektedir. Diyalogda uzlaşımcı dil anlayışını Sokrates aracılığı ile eleştiren Platon, Hermogenes'e adların varlıkların doğasını gösterdiğini kanıtlama çabası içerisindedir. Bu doğrultuda onun düşüncesini dört farklı şekilde çürütür. İlk olarak Protagoras'ın göreceliliğini çürütmeye çalışır. Çünkü ona göre Hermogenes'in söz konusu düşüncesinin arkasında Protagoras vardır. İkinci olarak herkesin nesnelere ve varlıklara isim koyamayacağını çünkü bu işin sanatçılarının yasa yapıcılar ve diyalektikçiler olduğunu Hermogenes'e kabul ettirir. Üçüncü olarak tanrıların ad verdiklerinde bunun yanlış olamayacağını söyler. Dördüncü olarak ise birbirine benzeyen şeylerin aynı adları alması gerektiğini ancak bunların heceler yoluyla şekil değiştirebileceğini belirtir.

Varılan bu noktadan sonra Sokrates tek tek varlık adlarını incelemeye koyulur. Bunu yapmasındaki amaç Hermogenes'e adların varlıkların doğasını gösterdiğini kanıtlamaktır. Bu doğrultuda ilk olarak tanrı adını inceler. Ardından da daimonları incelemeye başlar. İncelemeyi daimon kavramının kökenine yani Hesiodos'a götürür. Hesiodos'a

[8] Platon, *Kratylos*, 25-51.
[9] Platon, *Kratylos*, 51.
[10] Erman Gören, *Kratylos'a Yorumlar* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 195.
[11] Alfred Edward Taylor, *Platon -Bilgi, Ruh ve Devlet-*, çev. Cengiz İskender Özkan (Ankara: Fol Yayınları, 2020), 30.

göre ilk insan soyu yani altın soy *daimonlara* dönüşmüştür. Sokrates Hesiodos'un altın soyla iyi ve bilge olmayı kastettiğini düşünür. Zaten *daimon* kelimesinin kökeni olan dao fiili bilmek anlamına gelir. Bu doğrultuda Sokrates iyi ve bilge bir şekilde yaşamını sürdüren herkesin altın soylu insanlar gibi *daimona* dönüşeceği çıkarımını yapar.

KAYNAKÇA

Allen, Danielle S. *Platon Neden Yazdı?*. Çeviren: Ayşe Batur. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Aslan, Hasan. *Kratylos: Gerçekliği Araştırmanın Aracı Olarak Dil*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Gören, Erman. *Kratylos'a Yorumlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

Platon. *Kratylos*. Çeviren: Cenap Karakaya. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Taylor, Alfred Edward. *Platon -Bilgi, Ruh ve Devlet-*. Çeviren: Cengiz İskender Özkan. Ankara: Fol Yayınları, 2020.

BİR SEMANTİK OLAY MAKİNESİ OLARAK DİL

Hakan ÖRNEK

Dilin morfolojik ve gramatik boyutu dilin formel ve içsel yapısının boyutları iken, onun semantik boyutu dilden taşıp dünyanın tenini saran atmosferdir. Her bir *morfem* (morpheme) ve *grafem* (grapheme) monadolojik bir içsel kapanım formundayken, semantik boyuttaki her bir en küçük birim dış kabuklarını çatlatıp dünyayla tensel temasa geçen Whiteheadci aktüel varlıklardır (*actual entities*). Bu görüntü dahilinde dil öncelikle içsel bir yapıya sahip formel bir boyut taşırken, o ayrıca kendinden sudur edip dışsal dünyaya nüfus eden yayılım boyutuna da sahiptir. Üzerinde tartışma dahi yürütemediğimiz dünyanın numenal boyutu veya karanlık tözü göz ardı edildiğinde dünyayı baştan sona kat eden bir anlam yüzeyi olduğundan dünya en temelinde dilin ikinci boyutu olup çıkar: dünya semantik bir yoğunluktur.

Dünya bir anlam uzanımı değil anlam yoğunluğudur. Böyle bir fark belirtmemizin nedeni dilin asli özünün dünyanın teninde vuku bulan bir olay olması ve olayın da daima bir yoğunluk alanında gerçekleşiyor olmasıdır. Uzanımsal alanda zar atılmaz çünkü yeter-neden ilkesinin kudreti tüm noktalarda hissedilir. Ancak yoğunluksal bir alanda daima rastlantısal olaylar gerçekleşir. Semantik yoğunluk olan dünya üzerinde dalgalanmalara yol açan olayları ise bir olay makinesi olan dil yaratır.

Dilin yalnızca belli başlı düşünceleri veya kişisel niyetleri ifade eden bir araç olduğunu düşünen bazı dilbilim teoriler, dilin birinci düzeyi olan formel boyuta odaklanıp ikinci düzey olan semantik boyutu ıskalamışlardır. Dili, daha birincil konumda olan bazı zihinsel içeriklerin ifade aracı yapmak onu ikincil konuma düşürecektir. Ayrıca dil, dünyayı tam bir uzlaşma içinde temsil edecek bir ayna da değildir. Dilin anlam boyutu dünyayı bir temsil aracı yapmaktan çıkarır çünkü dünyanın görünümü, dilsel anlamın nasıl olduğuna bağlıdır. Kopernikçi devrimi andıran bu düşünceyle birlikte merkez artık dünya değil, dünyanın semantik-ontolojik koşulu olan dildir.

Klasik dilbilim kuramların yetersizliği ve dünyanın semantik bir yoğunluk olması fikirleri esasında şu iddiaya dayanır: Dilin semantik bir boyutu vardır. Dil bir semantik olay makinesidir. Her olay, gerçekleştiği alanın her noktasında kendini hissettiren gürültülü metamorfozlardır. Olaylar gerçekleştikleri yeri dönüştürmekle kalmazlar, ayrıca söz konusu yerle irtibatlı algısal yönelimlerin görü merkezlerini de istila ederler. Gerçekleşen olay semantik içerikli olunca bu olay dünya görünümünün üzerinde vuku bulur. Dil dünyayı saran bir fay hattı ise semantik olaylar dünya üzerinde gerçekleşen tektonik depremlerdir. Dil dünya üzerinde dönen rastlantısal zardır ve her bir sonuca bağlı olarak dünya görünümü yepyeni bir renge

boyanır. Peki eğer dilin ürettiği bu semantik olaylar böyle bir dönüştürücü etkiye sahipse neden her konuşmada dünya yepyeni bir görünüm kazanmaz?

Bir semantik olay makinesi olan dilin güç kaynağı bedendir. Konuşan şey kendi başına dil değildir, fakat bedendeki dildir. Beden ise Spinozist *conatus*[1] yoğunluğuna bağlı olarak belli derecede bir kuvvetle tanımlanır. Bedenin *conatus* yoğunluğu azami düzeyde olduğunda, dış etkilenimsel bir karakter dahilinde dışsal dünya üzerinde faal etki gösterir. Fakat bedenin *conatus* yoğunluğu asgari düzeye düştüğünde, beden etkiye maruz kalan edilginlikle karakterize olur. Bedenin belli bir fonksiyonu olan dil de *conatus* yoğunluğuna bağlı olarak ya halihazırda mevcut dünya görünümünü benimser ya da dünya üzerinde özsel bir kuvvet uygulayarak ve buna bağlı olarak eşsiz bir semantik olay yaratarak dünya görünümünü yeniden düzenler. Dil yoğun kuvvetle tanımlanan bir beden için regülatif bir araçtır. Ancak asgari düzeyde bir kuvvetle tanımlanan bir beden için dil, pasif bir alımlama ve etkilenme mekanizmasıdır. Dilin daima dünya görünümü üzerinde bir dalgalanma etkisi yaratamamasının nedeni, onun içinde bulunduğu bedenin *conatus* yoğunluğunun aşağı seviyede olmasıdır.

Conatus seviyesi yüksek bir bedenin etkileme ve belirleme kuvveti onun yayılma ve esneme meylinden ileri gelir. Bedenin kendinden taşıp çevresiyle sürekli bir aktüel etkileşim içine girmesini sağlayan bu meyil, bedenin durağan mekânsal koordinasyonunu bozar ve yersiz yurtsuzlaştırılmış bir göçebe-beden imgesi doğurur. Uzanımsal noktalarla belirlenen klasik koordine-beden sırf bu konumlanmışlığı sebebiyle yerel bir lokasyona

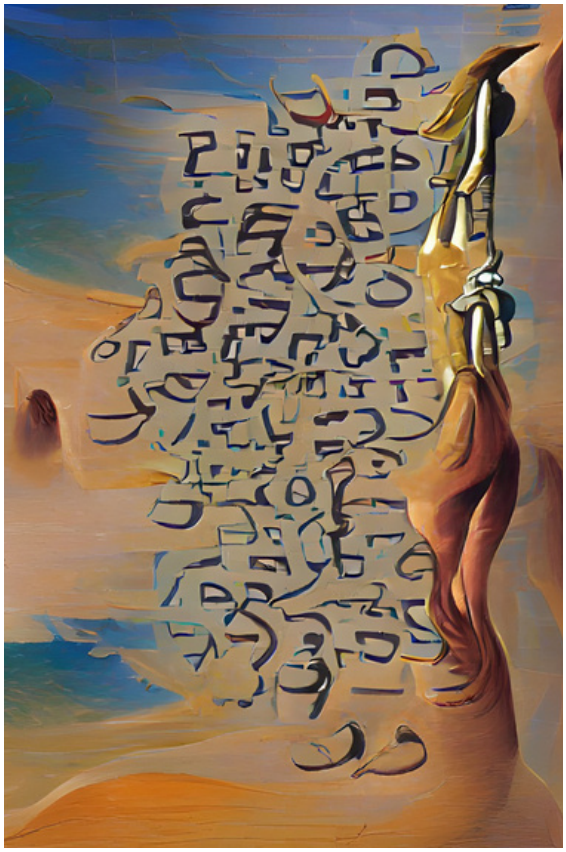

tabidir ve bunun tabii sonucu ise bir ayrık varolanlar çokluğudur. Birbirinden soyutlanmış bu çokluğun her ferdi veya birimi diğer birimleri olumsuzlayarak negatif bir kimlik kazanır. Her kimliğin soy kütüğünde öz-belirlenim uğruna diğer bireyleri katleden kasvetli ve karanlık bir olay dizisi yatar. Ancak soyutlanmış bireylere kimlik bahşeden negatif dışlama eylemi reel bir boyut taşımayıp imgesel bir boyutta vuku bulur. Bireyin reel faaliyetleri bedenden gelir. Bedenin aktüel faaliyeti bir dürtü mekanizmasıyla örtüşür. Ayrık bireyi tanımlayan koordine-bedeni alt edip göçebebeden imajını doğuran dürtü ise bedenin yayılım dürtüsüdür. Bu dürtüyle birlikte bedenin imgesel bir yanılgı içinde kazandığı negatif kimliğinde bir inme hattı geçer ve bedenin kimliği çözülüşe uğrar. Kimlik kaybı da denilen bu olay olumsuz bir

[1] Latince bir kelime olan *conatus* Türkçede gayret, çaba, uğraş gibi anlamlara gelir. Spinoza'da ise *conatus* terimi bir varolanın kendi varlığı içinde kalma uğraşını ve çabasını imler. Bu terimin Spinoza'nın kuşatıcı ve ayrıntılı metafiziğindeki incelikli yerine değinmeyip onu sadece 'varolma yolunda gösterilen çaba' anlamında kullandığımızı söylemekle yetineceğiz.

süreç olmayıp imgesel yanılgının doğurduğu ayrık bireyin çevresiyle temasını sağlar. Artık beden bir iç büzülüş şeklinde hareket etmeyip dışa yayılım şeklinde hareket gösterir. *Conatus* seviyesi yüksek bir bedenin yayılım eğilimiyle birlikte beden bütünüyle dışarısıyla olan ilişki ağıyla tanımlanmaya başlar.

Dünya yüzeyini dalgalandıran ve onun görüntüsünde yepyeni ufuklar açan semantik olay makinesi olarak tanımlanan dil, *conatus* seviyesi azami düzeyde olan bir bedende gerçekleştiğinde işte söz konusu yayılım eğilimi nedeniyle bunları yapabilmektedir. Yayılım güdüsü, bedeni olaylar yaratmaya zorlarken, bedenin vokal fonksiyonu olan dil de semantik olaylar üretmeye başlar. Yayılım güdüsü sayesinde bedeni bir semantik olay makinesi olarak tanımlayabiliyoruz. Dil, söz konusu güdü sayesinde birinci düzeyi olan ve formel biçimde varolan morfolojik ve gramatik boyutu aşıp dışa doğru bir eğilim kazanabiliyor. Yayılım eğilimi dili karanlıkta bırakan kabuğunu kırar ve onu dünya yüzeyi ile tanıştırır. Bundan böyle dil, dünya yüzeyinde gezinen göçebe-bedendeki göçebe-dildir. Söz konusu dinamik ve yaratıcı dil dünya üzerinde yeni olaylar yaratarak onun yüzeyinde eşsiz semantik tonlamalar uygular.

BİLİMSELLİK ÖNCESİ DÖNEMDE DİLLERİN OLUŞMASI VE ÇEVİRİYE KATKISI

Kübra SANDIKÇI

Babil Kulesi Efsanesine göre en başta sadece Babil Kulesi vardı. Bu kulenin yapılış amacı Tanrıya ulaşmaktı ve o zamanlarda tek bir dil kullanılırdı. Fakat Tanrı kendisine ulaşmayı amaçlayan insanların kendilerini beğenmişliğine ve kibrine kızmıştı, bu yüzden de o zamana kadar aynı dili konuşan ve aynı dili anlayan insanlara bir ceza vermiş, dillerini karıştırarak birbirlerini anlamalarını engellemişti. Söz konusu efsane insan ve tanrı arasında bir kıyaslama olarak dini bakış açısıyla sıklıkla anlatılmıştır. Aynı zamanda Babil Kulesi farklı dillerin ortaya çıkmasının nedeni olarak da geçer fakat Çeviribilimsel bakış açısını ele alırsak bu efsaneye bir alternatif gerçeklik daha getirebiliriz. Dilbilimcilerin, dillerin doğuşuna ilişkin ortak bir görüşü yoktur. Dillerin yansıma seslerden oluşmaya başladığı, ilahi bir güç tarafından insanlara bahşedildiği, tüm dillerin tek bir kaynaktan gelmesi ve en başından beri farklı farklı dillerin olduğu-geliştiği söylenenlerden bazılarıdır. Yansıma seslerin kullanılması ve zamanla bu yansıma seslerin kelimelere dönüşmesi daha sonrasında da cümlelerin kurulması bazı dilbilimciler tarafından dilin doğuşu olarak belirtilmektedir. Fakat burada biraz da tarihsel bilgiden faydalanıp dilin basitçe oluşumu ve çeviriye evrilmesinden bahsedeceğim.

Antik Roma dönemi topraklarının çok uluslu ve yüzölçümü bakımından da çok geniş olduğu bilinmektedir. Tek bir dil kullanıldığı düşünülse de bu dönemde çok ulusluluk sayesinde diğer dillerin temellerinin atıldığı fikri de ortaya çıkmıştır. Geniş alana yayılan halk ihtiyaçlarına ve ortaya çıkan sorunlara göre yetersiz kelime dağarcıklarını genişletmek zorunda kalmıştır. Bu da yeni kelimelerin türemesine neden olmuştur ama bu geniş alana yayılan her bir topluluk güncel gelişmeleri öğrenmekte çok hızlı davranamamıştır. Bu sayede her topluluk zamanla kendi lehçesini oluşturmaya başlamıştır. Zaman biraz daha ilerledikçe iletişim kurmanın zorluğu gün yüzüne çıkmıştır ve çevirmen ihtiyacı da doğmuştur. Ortaçağ döneminde ise eski zamanlara kıyasla bir duraksama yoktu yani toplumsal yapı-diller de sürekli değişim ve gelişim halindeydi. Halk kilisenin kullandığı dilden anlamıyordu, zaten kilisenin amacı halkın anlayabilmesi değildi. Halk ve aydın kesim aynı dili kullanıyor olsa da aralarında derin bir anlaşamamazlık vardı ve bunun temel nedenlerinden biri kilisenin öncelik listesinde bile olmamamalarıydı. Peki bir çevirmen gerekecek kadar dil kullanımına kimin ya da kimlerin ihtiyacı vardır?

Antik Roma döneminde de Ortaçağ döneminde de aydın kişiler, rahipler ve üstün rütbeli askerler çeviriye ihtiyaç duymuştur. Dilin değiştirilmesi, öğretilmesi gibi hususlar da kilisenin aldığı kararlara bağlı olduğu için bir çevirmen yetiştirilmesi de onlara bağlıdır. Hitabet yeteneği olan herkes

bir şekilde kiliseye bağlıdır ve bu dönemde filozoflar da kilise için harika bir hitabet kaynağıdır. Çeviri yapılmaya başlanmasındaki ilk neden Romalıların kendilerini geliştirme arzusuydu çünkü onlar için çeviri bir fetihti, bir tür dil aktarımıydı. Fetih kadar önemli görmelerinin esas nedenleri arasında kendi toplumlarını ve kültürlerini geliştirmek için olduğu vurgulanır fakat burada bahsedilen çeviri günümüzdekinden biraz farklıdır. Antik Roma döneminde yapılan çeviriler fazlaca yerlileştirmeye maruz kalmıştır. Çeviri eserlerin hepsinin altına kendi imzalarını atıp sanki onlar yazmış gibi kayda geçirilmiştir. Bu sayede kendi kültürlerini zenginleştirip saygınlık kazanabileceklerini düşünmüşlerdir.

Fakat tercüme-çeviri sadece iletişime yardımcı olmak ve kültüre katkı sağlamaktan ibaret değildi. Farklı kültürlerle çeviri sayesinde bağlantılı kalmak erek(hedef) kitlenin diline de katkı sağlıyordu. Örnek verecek olursak kaynak kültürde olan fakat erek kültürde bir karşılığın bulunamadığı kelimelerde ya da cümlelerde çeviriyi yapan kişi bir arayışa giriyordu. Günümüzde bu gibi durumlarda çevirmenlerin üzerinde durduğu iki olasılık vardır. Bunlar erek metine kaynak metindekinin aynısını geçirmek (yabancılaştırma) ya da erek kitlenin anlayabileceği ya da erek kültürde benzerinin bulunabileceği şekilde bir açıklama (yerlileştirme) ile vermektir. O dönemin şartları göz önüne alındığında da bu iki kuralın geçerli olduğunu varsaymamız pek de yanlış olmaz. Tabiki Ortaçağda çeviriler yeni kelime türetilmesine müsait olacak kadar serbest yapılmıyordu çünkü ana çeviri her zaman İncil üzerineydi ve hangi amaçla olduğu farketmeden yorum katılmış olabileceği düşünülen her çevirinin cezası da çevirmenin idamıydı.

Aynı başlık altına koyabileceğim bir diğer devlet de Abbasi devletidir. Abbasi devleti 8-10. yy arasında Bağdat'ta var olmuştur ve çeviri açısından en önemli zamanlardan biridir. Abbasiler için çeviri kendilerinden önceki dönemlerde-devletlerde olduğundan çok daha farklı ve elzemdir. Bunun ilk nedeni Emevi devletini yıkmak için ihtiyaç duydukları siyasi müttefiklere çeviri yoluyla sahip olabileceklerini düşünmeleridir. Bu nedenle var olduğu yy'lar arasında çok fazla çeviri faaliyeti yapılmıştır. Fakat o dönem çevirinin önemi sadece Abbasi devletinde değil diğerlerinde de fark edilmiştir ve tam anlamıyla altın bir çağ yaşanmıştır. Ortaçağ döneminden farklı olarak çeviri tek bir alanda sınırlı tutulmayıp toplumu geliştirmek ve refah seviyesini arttırma amacıyla da yapılmıştır. Söylenene göre çeviri faaliyetlerini başlatan halife Mansur, Bizanstan ganimet olarak kitap alıyormuş ve bu kitapların çevirisi sayesinde de toplumun her alanda ileriye gidebileceğini düşünüyormuş. Ayrıca dilin gelişmesine de aynı ölçüde önem veren Mansur'un oğlu Mehdi halk arasında münazara toplulukları kurmuş ve farklı dindeki insanların tartışmalarını dinlemiştir. Bu sayede eksik oldukları yerleri de görüp oralara

yönelmişlerdir.

"Bu dönemde Platon ve Aristo'nun eserleri, Arap-çaya çevrilmiştir. Bu çeviri hareketi sonucunda Arap-İslam düşüncesi kavram ve terminoloji açı-sından zenginleşmiştir. Bu dönemde başlayıp, Ab-basiler döneminde zirveye ulaşan büyük tercüme hareketi, İslam felsefesinin gelişmesine ciddi bir katkı sağlamıştır"[1]

Abbasi devleti aynı zamanda Bağdat'ta Beyt'ül Hikme (Bilgelik Evi, Büyük Bağdat Kütüphanesi olarak da bilinir) adı verilen, kütüphane ve çeviri merkezi olarak işletilen bir bilim merkezi yapmışlardır. Bu bilim merkezinin içerisinde kütüphane, medrese, hastane, rasathane ve tercüme odaları olduğu bilinmektir fakat Moğol İlgün'ün saldırması sonucunda bu bilim merkezi ne yazık ki yakılmış ve halife öldürülmüştür. Fakat çeviride altın çağın yaşanması sayesinde Arapça uzun yıllar boyunca bilim dili olarak kalmıştır.

Dillerin ortaya çıkışı kültürlerarası bir köprü görevi görecek olan alanı da oluşturmuştur ve oluşturulan bu yeni alan dilin gelişimine katkıda bulunmuştur. Hala daha bu iki yapı birbirlerine bağlı olarak ilerleme ve gelişmeye de devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, Fatma Betül. *"İslam Öncesi Dönemden Emevi Döneminin Sonuna Kadar Tercüme Faaliyetleri", Eskiyeni 27* (Bahar 2013):165-176.

[1] Fatma Betül Aslan, "İslam Öncesi Dönemden Emevi Döneminin Sonuna Kadar Tercüme Faaliyetleri", *Eskiyeni* 27(Bahar 2013): 165-176.

AUSTIN'İN SÖZ EDİMLERİ KURAMI

Kürşat MARAL

Dilin, İlk Çağ'dan beri felsefenin konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sözgelimi Platon'un Kratylos diyaloğu dil konusunda yazılmış ilk eserlerden biri olarak kabul edilir. Aristoteles'in Yorum Üzerine adlı eseri, Orta Çağ'da yazılan ve daha çok grameri konu edinen eserlere de rastlamak mümkündür; buradan hareketle de dilin felsefede önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu eserlerin hiçbiri için salt bir dil felsefesi metni denilemez. Alman matematikçi ve filozof Gottlob Frege'nin on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve Bertrand Russell'ın yirminci yüzyılın başında yaptığı çalışmalar, dil felsefesinin başlangıcı olarak kabul edilir.[1] Her iki ismin de dile yönelmeleri dolaylı yoldan olmuştur; Frege, başlangıçta matematiği güvenli bir temele oturtmak istemiştir. Ancak bu süreçte, kendi deyimiyle söylersek, karşısına dil engeli çıkar.[2] O, dil engelini aşmak için Kavram Yazısı (Begriffsschrift) adlı eserinde mantıksal, özel bir dil ortaya koyar ve dilsel bazı ayrımlara gider. Daha sonrasında Russell, Frege'nin sisteminde bir paradoks yakalar ve buna binaen yeni bir dil felsefesi kuramı ortaya koyar. Her ne kadar her iki filozofun da bu yeni ekole katkıları yadsınamayacak kadar büyük olsa da altın paydayı ekolün en önemli temsilcisi kabul edilen Wittgenstein'a vermek gerekir. Wittgenstein, ilk dönem eseri Tractatus Logico-Philosophicus adlı eserinin önsözünde, felsefe sorunlarının dilimizin mantığını yanlış anlamamız sonucu ortaya çıktığını söyler.[3] Buna binaen dil ve dünya arasında mantıksal bir bağ olduğunu ve dilin de dünyayı resmettiğini dile getirir. Dünya, olguların toplamıdır; dil de bu olguları resmeder. Bir tümcenin anlamlı olmasının yegâne koşulu, o tümcenin olguların resmi olmasıdır.[4] Bunun dışında kalan tüm tümceler anlamsızdır. Burada ortaya koyduğumuz düşünceler, Wittgenstein'ın ilk dönem dil felsefesini oluşturmaktadır. Tractatus Logico-Philosophicus'u yayımladıktan sonra felsefeyi bırakan Wittgenstein, daha sonra tekrar Cambridge Üniversitesi'ne dönmüş ve ölümünden iki yıl sonra yayımlanan Felsefi Soruşturmalar adlı eserinde ortaya koyduğu düşünceleri şekillendirmeye başlamıştır. O, bu eserinde yeni bir dil teorisi ortaya koyarak, önceki eserinde ortaya koyduğu düşünceleri büyük oranda yadsımıştır.[5] Bu makale boyunca kuramını irdeleyeceğimiz Austin de temellerini Wittgenstein'ın ikinci döneminden alır. Bu bağlamda Austin, kuramını ortaya koymadan önce, Viyana Çevresi filozoflarına ciddi bir eleştiri getirir; ona göre Viyana Çevresi filozoflarının ortaya koyduğu gibi bir anlamlılık ölçütü olamaz; çünkü dilde, herhangi bir olgunun resmi olmamasına rağmen anlamlı olan birçok sözcük ve tümceye rastlamak mümkündür. Bu sebeple de aslında Viyana Çevresi filozoflarının ortaya koyduğu ölçüt çürütülmüş olur.

[1] Atakan Altınörs, *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 13.
[2] Gottlob Frege, *Kavram Yazısı (Beggriffsschrift)*, çev. Mustafa Özdemir, (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2019), 22.
[3] Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), Önsöz.
[4] Burada bir noktaya dikkat çekmemiz gerekir; dikkat edilirse olguları resmetmesi gerekir diyoruz. Fakat bu resmetme sürecinde olgunun mutlak suretle var olmasına gerek yoktur; örneğin "Yağmur yağıyor." tümcesi, bir olgu durumu tümcesidir; dışarıda gerçekten yağmurun yağıp yağmamasından bağımsız olarak bir anlama sahiptir.
[5] Altınörs, *Dil, Doğrulama ve Edimsellik*, 24.

Dil, bir betimlemeden daha fazlasıdır ve tüm yönleriyle ele alınmalıdır. İşte bu sebeple Austin, 'Speech Act Theory' (Söz Edimleri Teorisi)ni ortaya koyar. Bu makalede de Austin'in adı geçen teorisi incelenecek ve ne kadar gerçek dili yansıttığı tartışılacaktır.

1.Edimsel ve Saptayıcı Ayrımı

'Edimsel' kavramı, Austin'in 20. Yüzyıl'ın ilk yarısında ortaya çıkan Viyana Çevresi filozoflarının görüşlerine getirdiği eleştirinin ana kavramıdır.[6] Viyana Çevresi filozoflarının 'doğrulanabilirlik' merkezli dil ve anlam yaklaşımı, dilin yalnızca bir yönü olan bildirimsel yönünü hesaba katmaktadır ve böylece doğrulanabilir olmayan tüm beyanlar dışarıda bırakılmaktadır.[7] Oysa dil incelendiğinde, ne doğru ne de yanlış olan ifadenin olduğu görülebilir ve bu ifadeler anlamlı olmakla birlikte gündelik dilde sıklıkla kullanılır.[8] Söz verme, and içme, bir hayvana ya da bebeğe isim verme, bir şeyin şartlarında mutabık olma, bir kişiye miras bırakma ya da emanet etme, bir suçluyu hapis cezasına mahkum etme gibi beyanlar, ne doğru ne de yanlış olan ifade türlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Austin, bu iki ifade türünü de ayırmak için, "edimsel" ve "saptayıcı" ayrımı yapmayı uygun bulur.

Bir olgu bildiriminde bulunan, doğru ya da yanlış olabilen her ifade, "saptayıcı" grubuna girer.[9] Örneğin "Samsun Ankara'ya 400 km uzaklıktadır.", "Türkiye'nin başkenti İstanbul'dur."[10] "Çimlere basmak yasaktır." gibi bildirimlerin saptayıcı olduğunu söylenebilir. Bu türden örneklere baktığımızda, ilk olarak her birinin kendi içinde doğrulanabilir ve olgusal olduğu görülebilir. Konumuz açısından bizim asıl ilgileneceğimiz kısım ise "edimsel" bildirimler kısmıdır. Edimsel bildirimler, herhangi bir şeyi betimlemezler ya da aktarmazlar, bununla birlikte onların doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu değildir, edimsel olarak "bir şeyi söylemek", aynı zamanda "bir şey yapmaktır."[11] Evlilik töreninde nikah memurunun sorduğu soruya yanıt olarak verilen "Evet" sözcüğü, yapımı yeni bitmiş bir binaya karşı "Bu binaya Fatih adını veriyorum" denilmesi, bir vasiyetnamede yazan "Mirasımı kardeşime bırakıyorum" cümlesi, hava durumuyla alakalı olarak arkadaşımıza söylediğimiz "Var mısın benimle 10 TL'sine bahse, yarım saate kalmaz yağmur yağacak" gibi ifadeler, edimsel bildirimlere örnek olarak gösterilebilir. Austin, her ne kadar başlangıçta bu iki ifade biçimini ayırsa da bu ayrımın yapay bir ayrım olduğunu söyler; çünkü her saptayıcı, aslında

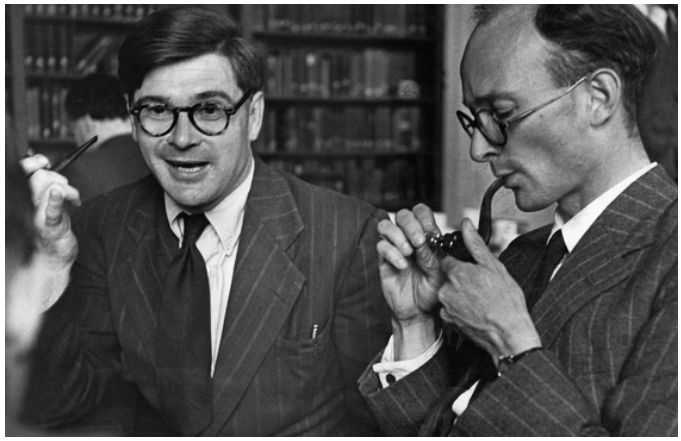

J. O. Urmson ve J. L. Austin

örtük bir edimseldir. Saptayıcılara verdiğimiz örneklerden hareketle ilerlersek, aslında "Samsun Ankara'ya 400 km uzaklıktadır." diyen kişi, iki şehir arasındaki mesafeyi "tasdik eder", "Türkiye' nin başkenti İstanbul'dur." diyen kişi, bir şey "iddia eder" ve "Çimlere basmak yasaktır." tabelası aslında insanları "ikaz eder." Bu bağlamda her saptayıcı örtük olarak da olsa bir edimsel içeriyorsa, bahsi geçen ayrım gereksiz olur. Her ne kadar Austin'in çözümlemesi makul ve yerinde

[6] R. Levent Aysever, "Söylemek ve Yapmak'a Sunuş", *Söylemek ve Yapmak*¸ (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 14.
[7] Atakan Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, (İstanbul: Bilim ve Gelecek Yayınları, 2019), 199.
[8] John L. Austin, *Söylemek ve Yapmak*, çev. R. Levent Aysever, (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 41.
[9] Jean-Gérard Rossi, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), 78.
[10] Verilen örnek bilinçli olarak yanlış seçilmiştir; saptayıcı olanlar, doğrulanabilir olduğu için, bahsi geçen bu yargı dahi bir anlama sahiptir ve doğrulanabilirlik koşulunu sağlar.
[11] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 42.

olsa da bu iki ifade içimi arasında yine de bir ayrıma gitmek yararlı olacaktır. Buna göre edimsel olanları kendi içinde "temellendirilebilir olanlar" ve "temellendirilmeye ihtiyaç duymayanlar" olarak ikiye ayırmak mümkündür. Gittiğimiz bu ayrım da kolay bir biçimde temellendirilebilir. Her ne kadar "Samsun Ankara'ya 400 km uzaklıktadır." dediğimizde bir şey tasdik ediyor olsak da bu edimsel doğrulanmaya muhtaçtır; çünkü bilgisel bir yargı bildirimi vardır ve dolayısıyla bu önerme doğru ya da yanlış olma potansiyeline sahiptir. Bunun aksine evlilik akdi sırasında nikah memurunun yönelttiği soruya "Evet!" demek, herhangi bir temellendirmeye ihtiyaç duymaz. Bu tür ifadeler dikkat edilirse, bilgisel ifade olmaktan çok eyleme yönelik ifadelerdir. Başka bir deyişle evlilik töreni esnasında söylediğimiz "Evet" sözcüğü, bize bilgi vermekten çok, bir ilişki içerisine, evlilik ilişkisi içerisine, girdiğimizi gösterir. Aynı şekilde bir hayvana ad vermek, kardeşime mirası bırakmak ve birisiyle iddiaya girmek gibi durumlar da bilgisel olmaktan çok eylemseldir. Bu ve bunun gibi edimsel yapılar, kendileri aracılığıyla birtakım edimlerin gerçekleşmesine olanak sağlayan dilsel yapılardır.[12] Fakat son raddede yaptığımız bu tanım, peşinen birtakım sorunlar ortaya çıkarır. Burada şunun sorulması gerekir: Her edimsel zorunlu olarak bir şey gerçekleştirmek için yeterli midir? Austin doğal olarak bu soruya olumsuz yanıt verir; bir sözcelemde bulunmak, bir edimin yerine getirilmesi için yeterli değildir.[13] Evlilik akdini gerçekleştirirken, "Evet" diyen kişinin evli olduğu durumda, kardeşimize Özgürlük Heykeli'ni miras bıraktığımızda, birisine "Sana bunu hediye ediyorum." deyip bahsi geçen şeyi vermediğimiz durumlarda sözcelem ortaya konulsa da edim gerçekleşmez; gerçekleşme olanağı da pek bulunmaz. Bundan dolayı, her edimselin yerine getirmesi gereken bazı koşullar vardır.

2. İsabetsizlikler Öğretisi

İsabetsizlikler öğretisi, hakkıyla yapılmayan ve haksız olarak yapılan şeylerle ilgili öğretidir.[14] Bu öğreti bazı koşullardan oluşmaktadır ve herhangi bir sözcelemin isabetli olması istendiği taktirde bu koşulların yerine getirilmesi gereklidir. Bu bağlamda Austin altı koşul tanımlar:

"A.1. Ortada belirli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermelidir ve ayrıca,
A.2. Belirli bir durumda her kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.
B.1. İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız
B.2. hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.
Γ.1. İşlemin, belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse gerçekten de o duyguları ya da düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır ve ayrıca,
Γ. müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir."[15]

Bu koşullar arasından en önemlileri ilk dördüdür; zira bu koşulları çiğnediğimiz durumda edimsel sözcelem gerçekleşmiş olmaz. Buna örnek olarak nikah memuru yerine bir kitapçının nikahı kıyması ya da evli olduğumuz halde tekrar evlenmek istediğimiz durumları gösterebiliriz. Bu gibi örneklerde görüleceği üzere aslında söz konusu uygun koşullar sağlanmamıştır; bundan dolayı da sözcelem gerçekleşmez. Oysa Γ koşullarında durum bundan farklıdır; böyle durumlarda sözcelem gerçekleşir fakat gerçekleştiren kişinin aslında içsel olarak böyle bir niyeti yoktur. Başka bir deyişle sözcelemi gerçekleştiren kişi, bunu gönülsüz ola-

[12] Altınörs, *Dil, Doğrulama ve Edimsellik*, 38.
[13] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 46.
[14] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 51.
[15] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 52.

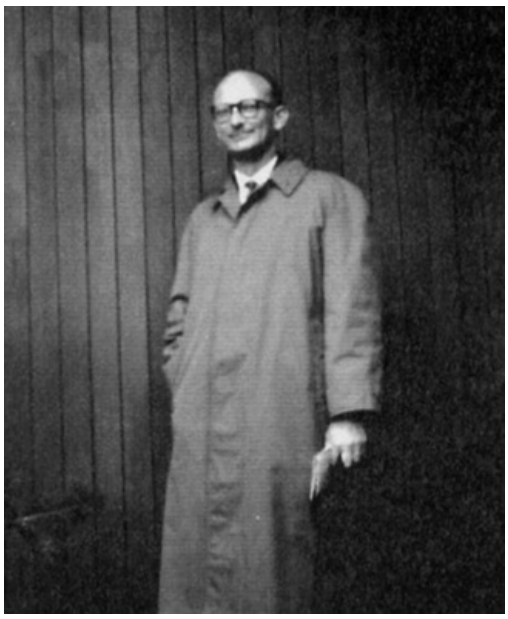

J. L. AUSTIN

rak yapar. Örneğin hiç sevmediğiniz biri ameliyat olduğunda "Geçmiş olsun, durumunuza çok üzüldüm." dememiz, aslında gerçekleşmiş bir sözcelem olmasına rağmen, gönülsüz olarak yapılmıştır; kişinin içsel durumunu tam olarak yansıtmaz. Koşullar arasındaki bu farklılık sebebiyle Austin, ilk dört koşulun gerçekleşmediği durumlara "karavanalar" adını verirken, diğer iki koşulun gerçekleşmediği duruma da "suistimaller" adını verir.[16] Yukarıda saydığımız koşulların daha iyi anlaşılması açısından, örnek üzerinde bu tür koşulların nasıl ihlal edildiğini göstermek yararlı olacaktır.

Bir evlilik törenini düşünelim. Bu evlilik töreninde nikah memuru gelin ve damada o meşhur soruyu sorduğunda her ikisinin de "Evet!" demek yerine "Çok güzel bir düğün." dediklerini düşünelim. Söz konusu örneği incelediğimizde ilk olarak A1 koşulunun çiğnendiği rahat bir şekilde görülebilir; çünkü bahsi geçen işlemde, uylaşımsal olarak oluşturulan koşullar sözcelenmediği için evlilik akdi gerçekleşmez. Aynı şekilde her ikisinin de sorulan soruya "Evet!" yanıtını verdiğini ama nikah memurunun sahte olduğu durumu düşünelim. Böyle bir durumda, her ne kadar gelin ve damat sözcelemi yerine getirmiş olsa da nikah memuru olarak kendini tanıtan kişi, aslında nikah memurunun yetkilerine sahip olmayan sahte bir kişi olduğundan A2 koşulu ihlal edilmiştir, dolayısıyla sözcelem gerçekleşmez. Yine örnek üzerinden devam edecek olursak, ilk dört koşulun gerçekleştiği durumlar da bulunabilir fakat iki taraftan birisi, gönülsüz bir şekilde aile baskısı nedeniyle evet demiş olabilir; bu durumda da aslında sözcelem gerçekleşir, uygun ortam sağlanır hem nikah memuru hem de gelin ve damat görevini yerine getirmiştir fakat birisi aslında isteksiz olması sebebiyle sözcelem gerçekleşmiş gibi görünür ama aslında içsel olarak gerçekleşmez.

Austin tüm bu açıklamaları verdikten sonra, bir önceki bölümden de hatırlayacağımız gibi, saptayıcı ve edimsel ayrımının da yapay ve gereksiz bir ayrım olduğunu düşünmesi sebebiyle kapsayıcı bir söz edimleri teorisi ortaya konulması gerektiğini söyler; bu bağlamda edimler arası birtakım ayrımlara giderek teorisini ortaya koyar.

3. Söz Edimleri Kuramı

Söz edimleri kuramı; anlam sorunlarına, dilin kullanımına bakılarak çözüm bulunması gerektiğini belirten, gündelik dil felsefesi geleneğinin öncü düşünürlerinden Austin'in 1930'larda geliştirdiği ve 1955'de Harvard'da verdiği derslerde ayrıntılarını açıkladığı bir kuramdır.[17] Söz edimleri kuramına bir başlangıç atfedeceksek, kuramın edimsel ve saptayıcı ayrımının reddedilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü bu ayrımı reddettiğimizde, bahsi geçen dilsel yapıları tekrardan ele alıp değerlendirme zarureti

[16] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 52.
[17] Vehbi Çelebi, "Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı", *Beytülhikme Uluslararası Felsefe Dergisi*, 4 (2014): 74.

doğar. Austin, bundan dolayı söz edimlerinin hangi parçalardan oluştuğunu açıklayarak söze başlamayı tercih eder. Ona göre söz edimleri "düzsöz edimi", "edimsöz edimi" ve "etkisöz edimi" olmak üzere üçe ayrılır.

3.1. Düzsöz Edimi

Düzsöz edimi de söz edimleri gibi üç alt edimden oluşur. Bu üç edim, "seslendirme", "dillendirme" ve "anlamlandırma"dır. Austin bu üç alt edimi şu şekilde tanımlar:

(A.a) her zaman birtakım sesler çıkarma ediminde (bir 'seslendirme' ediminde) bulunmak demektir; burada sözcelem bir seslemdir

(A.b) her zaman, birtakım sözler ya da sözcükleri, yani belli bir söz varlığında yer alan belli sesleri o belli söz dağarcığında yer aldığı için, belli bir yapıda, yani belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu için, belli bir tonlamayla vb. çıkarma ediminde bulunmak demektir...

(A.c) genellikle söz konusu dillendirimi ya da onu oluşturan bileşenleri az çok kesin bir 'içlem' [sense] ve az çok kesin bir 'gönderme'yle (bunlar birlikte 'anlam'a denk gelmektedir) kullanma ediminde bulunmak demektir. Bu edime anlamlandırma edimi, ses çıkarma edimiyle ortaya çıkan sözceleme de 'anlamlandırım' diyebiliriz."[18]

Bu üç edim göz önünde bulundurulduğunda, seslendirme ediminin diğerleri için gerek-koşul olduğu söylenebilir. Fakat seslendirme edimi, tek başına yeterli değildir; çünkü belirli bir kural bütününe göre seslendirme zorunluluğu yoktur. Bunun aksine dillendirme edimi, belirli dilbilgisi kurallarına uygun olarak sözcüklerin sıralanmasıyla oluşur. Son olarak anlamlandırma ise dillendirilen sözcüklerin bir anlama ve gönderime sahip olması olarak tanımlanabilir. Konunun daha iyi anlaşılması için birkaç örnek vermek yararlı olacaktır:

Ezgi SÜKUN

1. "Yayayaya papapapa lalalala"
2. "Yarın saat 13'te orada olacağım" dedi.
3. "Platon filozoftur."

İlk cümle incelendiğinde, bu cümlenin hem dil bilgisi kurallarına uymadığı hem de bir anlama sahip olmadığı görülebilir; bu durumda ilk cümle yalnızca bir "seslendirme"dir. Seslendirme edimi yalnızca birtakım sesler çıkarma edimidir.[19] İkinci cümleye baktığımızda, söz konusu cümlenin belirli dil kurallarına göre oluşturulduğu görülebilir ve bu da dillendirme edimine örnektir. Dillendirme edimi, birtakım sözler ya da sözcükler, yani belli bir söz dağarcığında yer aldığı için, belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu için çıkarmaktır.[20] Üçüncü cümleyi incelediğimizde ise, cümle içinde geçen parçaların hem bir anlama hem de bir gönderime sahip olduğu rahatça görülebilir ve bu da anlamlandırma edimine örnektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir dillendirme ediminin ortaya çıkması için seslendirme edimine ihtiyaç vardır; başka bir deyişle birini yerine getirirken, diğerini de yerine getirmiş oluruz.[21] Fakat her seslendirme edimi, bir dillendirme edimi değildir; örnek verecek olursak bir papağanın düzgün gibi görünen sözcükler söylemesi, bu sözcüklerin bir dillendirme olduğu anlamına gelmez. Anlamlandırma edimi ve dillendirme edimi arasındaki farka gelirsek, en basit tabirle anlamlandırma ediminde bulunmak, kullanılan dildeki sözcük veya cümle yapılarını belirli bir anlam ile söz-

[18] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 116.
[19] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 118.
[20] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 118.
[21] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 118.

celemektir denilebilir. Örnek olarak hiç İngilizce bilmeyen birinin bize karşı "*How are you today?*" dediği durum gösterilebilir. Aslında söz konusu sorunun ne anlama geldiğini bilmeyen biri, görüldüğü gibi her ne kadar dilin gramatik yanını çiğnemeden bir cümle ortaya koysa da ona bir anlam katamamıştır; bundan dolayı söz konusu olan cümle yalnızca bir dillendirme olarak kalır. Bir şey söylemek bir düzsöz edimi gerçekleştirmekle özdeştir, yani bir düzsöz edimi gerçekleştirmeksizin bir şey söylenemez.[22]

3.2. Edimsöz Edimi

Edimsöz edimi, herhangi bir şey söyleme ediminin tersine, bir şey söylerken gerçekleştirilen edimdir ve bu edim söz konusu olduğunda, insan bir şey söylerken aynı zamanda bir şey de yapar.[23] Fakat bu yapma eylemi için de birtakım şartlar gereklidir; yani etkisöz edimi söz konusu olduğunda, edim sözcelem ortaya konulduğu anda gerçekleşmez. Austin, *Söylemek ve Yapmak* adlı eserinin dokuzuncu bölümünde bu konuya açıklık getirir. Bir edimsöz ediminin gerçekleşmesi için, öncelikle belirli bir etkiyi sağlaması gereklidir. Başka bir deyişle ortaya attığım sözcelemi, hitap ettiğim kişi ya da kişilerin anlaması ve buna uygun olarak davranması gerekir; bu koşulun sağlanmadığı durumlarda edimsöz edimi gerçekleşmiş sayılmaz.[24] Örnek verecek olursak bir komutanın askerine "Sana onu vurmanı emrediyorum." dediği durumu düşünelim. Burada etkisöz ediminin gerçekleşmesi için, öncelikle askerin komutanın emrini anlaması gereklidir; anladığı takdirde de ilk aşama geçilmiş olur. İkinci olarak edimsöz ediminin belirli bir etki uyandırması, olayların olağan akışında belirli bir değişikliğe gitmesi beklenir; yine komutan ve asker örneğinden ilerleyecek olursak, normal koşullarda bahsi geçen canlıyı vurmayacak olan askerin kararında değişiklik olması gerekir. Üçüncü ve son koşul ise edimsöz ediminin uylaşımsal olarak bir tepki ya da müteakip bir edime davetiye çıkarması gerekir. Yine örneğimiz üzerinden ilerlersek, komutanın emrine karşı askerin boyun eğmesi ve bahsi geçen canlıyı vurması durumu, bu şartın gerçekleşmesine örnek olarak gösterilebilir.

3.3. Etkisöz Edimi

Etkisöz edimi, karşımızdaki dinleyiciyi inandırdığımız, ikna ettiğimiz, şaşırttığımız, belirli bir işi yapmaktan caydırdığımız, kışkırttığımız vb. durumlarda söz konusu olur.[25] Bu tür edimlere gündelik hayattan birçok örnek bulmak mümkündür. Örneğin "Öyle şeyler anlattı ki, Ankara'ya taşınmaktan vazgeçtim.", "Arkadaşım gaza getirdi; yoksa sana vurmak gibi bir niyetim yoktu.", "Hocamla konuşmamdan sonra Wittgenstein üzerine çalışmaya karar verdim." gibi tümceleri mutlaka duymuşsunuzdur. Bu tümcelere bakarak rahat bir şekilde karşıdaki kişinin ne türden telkinlerde bulunduğunu rahatlıkla çıkarmak mümkündür. Sözgelimi ilk tümcemizden hareketle sözü söyleyen kişinin, Ankara'yı kötüleyen biriyle, ikinci kişinin insanları kışkırtmayı seven biriyle ve üçüncü kişinin de aslında Wittgenstein'ı öven ve onu seven biriyle konuştuğunu rahat bir şekilde söylemek mümkündür. Etkisözlere dair söylenebilecek en önemli şey, onların herhangi bir uylaşımsal etki içerisinde gerçekleşmemesidir. Başka bir deyişle etkisözlerin, eylemi gerçekleştirmeye itecek herhangi bir uylaşımsal etkisi yoktur. Bu da onu edimsözlerle tam anlamıyla ayırır. Daha açık bir deyişle bir insanı belirli bir işten caydırmak ya da ikna etmek uylaşımsal değildir. Burada söz konusu olan şey aslında uylaşımdan çok uzlaşım-

[22] Çelebi, "Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı", 85.
[23] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 121.
[24] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 135.
[25] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 129.

sal bir etkidir.[26] Ayrıca etkisöz edimleri edimsöz edimleri gibi iptal ya da ihlal edilemez.[27]

SONUÇ

Austin sonrası dönem incelendiğinde, çalışmalarının farklı şekillerde karşılandığı söylenebilir; onun söz edimleri kuramı ve söz edimleri arasında yaptığı ayrım, felsefede kendine yer edinmeyi başarmıştır. Onun ortaya attığı bu yaklaşım tarzı, aslında ilk bölümde de söylediğimiz gibi, mantıkçı pozitivistlere bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır; buna göre bir tümce, ancak ve ancak doğrulanabilir olduğu zaman bir anlama sahip olabilmektedir; oysa Austin'in çözümlemesi incelendiğinde, durumun hiç de böyle olmadığı görülebilir. Austin' in söz edimleri kuramı bize, doğrulanabilir olmayan şeylerin de aslında bir anlama sahip olabileceğini göstermiştir.

İkinci olarak Austin'in çalışmaları ışığında gördüğümüz kadarıyla iletişimin nasıl gerçekleştiğini olgusal bir bağlamda açıklamaya çalışmıştır. Başka bir deyişle Viyana Çevresi filozofları gibi anlamı doğrulanabilirliğe indirgemektense, onun farklı boyutlarını göstermeye çalışmıştır. İnsanlar, iletişim kurarken karşı tarafa ilettikleri şey için çoğu zaman doğruluk kaygısı gütmezler; onlar, inançlarını aktarabilirler; tahminlerini aktarabilirler ve duygularını aktarabilirler. Austin'de aslında açıklamasında bu temeli baz almaya çalışır. Aynı zamanda sözcelemlerin sözel olarak ifade edilmesi gibi bir koşulu ortadan kaldırması sebebiyle çözümlemesi iletişim açısından önem teşkil eder. Bu savlamamız birkaç örnekle temellendirilebilir. Örneğin bir kişiye hiçbir şey söylemeden gül hediye etmek, karşımızdaki kişinin bunu anlaması için yeterlidir; aynı şekilde hiçbir şey söylemeden bir takım otobüsüne yumurta fırlatmak, bu kişinin olayları protesto ettiği anlamına gelir; bu bağlamda bir sözcelemin gerçekleşmesi sözel yolla olabileceği gibi, sözel olmayan yollarla da gerçekleşebilir; Austin bu gerçekleşme durumunda anlamın ortaya çıkmasını da sağlama almak açısından uylaşımı temele koyduğu için, böyle bir durumda yine sorun ortaya çıkmaz.

Tüm bunlardan hareketle Austin'in ortaya koyduğu kuramın tamamen eksiksiz olduğu da söylenemez. Kuramın eksik yanını göstermek için bir örnek kullanmakta yarar vardır. Örneğin bir arkadaşımızın bize dönerek "Eyvah köpek bizi ısıracak!" dediğini düşünelim. Bu durumdan hareketle benim bu tümceden karşımızda iki kulağı ve dört ayağı olan, yeri geldiğinde havlayan bir varlık olduğunu ve bu varlığın bize zarar vermek için harekete geçeceğini anlamam gerekir. Ancak burada arkadaşımızın bu tümceyi ortaya koyarken tümcenin sınırlarını çizen kurallar ortaya konulmamıştır; bu kurallar belirli olmadığı için arkadaşımın bana vermek istediği iletiyi tam olarak anlamak olanaksızdır. Sorunu daha iyi aktarmak adına, yine tümcemizden hareketle şu soruları sormak mümkündür: Arkadaşımın "köpek" diyerek betimlenen bu canlıya gönderimde bulunmasını sağlayan kurallar nelerdir? Yine arkadaşımın "ısıracak" diyerek köpeğe bize zarar verme özelliğini yüklemesini sağlayan kurallar hangileridir? Bu tümceyi sözceleyen arkadaşımın bir haber verme edimi olduğu söylenebilir; peki, bu haber verme edimini yöneten kurallar hangileridir? Bu ve bunun gibi sorular uzatılabilir olmakla beraber Austin bunların hiçbirini yanıtlamamıştır; bu bağlamda onun teorisi bu yönüyle eksik kalmıştır.

[26] Bu noktada uzlaşım ve uylaşım ayrımını ortaya koymamız gerekir. Zira bu ayrım, dil felsefesi açısından hayati önem taşımaktadır. Her iki sözcük de her ne kadar bir tür anlaşmayı ifade etse de uylaşma dile yöneliktir; dilin belirli kuralları vardır ve iletişim söz konusu olduğunda kişilerin bu kurallara uymayı kabul etmesi gerekir. Yani uylaşmada belirli bir zorunluluk söz konusudur; çünkü iletişimi sağlayan bu uylaşımdır. Uzlaşma ise şart değildir; kişilerin o an takındıkları tutuma bağlıdır, yani uzlaşma ya olur ya da olmaz.

[27] Marina Sbisa, "How to Read Austin", *Pragmatics 8* (2007): 469.

KAYNAKÇA

Altınörs, Atakan. *50 Soruda Dil Felsefesi*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Yayınları, 2019.

Altınörs, Atakan. *Anlam, Doğrulama ve Edimsellik*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

Austin, John Langshaw. *Söylemek ve Yapmak*, Çeviren: R. Levent Aysever. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020.

Aysever, Reşat Levent. "Söylemek ve Yapmak'a Sunuş".9-32. *Söylemek ve Yapmak* içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

Çelebi, Vehbi. "Gündelik Dil Felsefesi ve Austin'in Söz Edimleri Kuramı", *Beytülhikme Uluslararası Felsefe Dergisi*, 4 (2014): 73-89.

Frege, Gottlob. *Kavram Yazısı (Beggriffsschrift)*. Çeviren: Mustafa Özdemir. İstanbul: Külliyat Yayınları, 2019.

Rossi, Jean Gérard. *Analitik Felsefe*. Çeviren: Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Sbisa, Marina. "How to Read Austin". *Pragmatics*, 8, (2007): 461-473.

Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çeviren: Oruç Aruoba. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

DİL VE ANLAM ÜZERİNE WİTTGENSTEİN

Nida Nur ERDOĞAN

Wittgenstein felsefesi iki dönem olarak ele alınır. Öyle ki Russell gibi bazı filozoflar iki döneme ayırmakla kalmayıp aynı zamanda iki Wittgenstein'ın varlığından söz ederler. Söz konusu felsefi tutum ve kavrayış biçimindeki köklü değişim, Wittgenstein'ın dilin öğrenimi ve anlamı kavrayışına da yansımıştır. Wittgenstein'ın ikinci döneminin en ünlü eseri olan Felsefi Soruşturmalar'da, birinci dönem kitabı olan Tractatus Logico-Philosophicus'ta öne sürdüğü ideal dil anlayışından, nesnelerin gerekli olarak dildeki bir ada karşılık gelmesi görüşünden[1] ve mantıkçı pozitivist kimliğinden vazgeçer; dil-oyunu, dilbilgisi gibi kavramlara ve gündelik dile odaklanır, dünyanın sınırlarını dil ile çizer. Bu yazıda Felsefi Soruşturmalar'da eleştirilen St. Augustine'nin dilde anlam ve dilin öğrenimi anlayışı ve bu anlayışa karşı öne sürülen argümanlar incelenecektir.

Felsefi Soruşturmalar, St. Augustine'in *İtiraflarım* adlı eserden bir alıntı ile başlar. Bu alıntıya göre St. Augustine, bir dilde çıkarılan seslerin işaret edilen nesneyi imlediğini ve bu seslerin taklit ve tekrar edilerek dilin öğrenilebileceğini ileri sürer.[2] Bu durumda St. Augustine'nin anlamı, nesne-sözcük imlemesi olarak; öğrenimi ise Wittgenstein'ın tanımı ile yani sözcüklerin işaret-ederek-öğrenimi, bir diğer deyişle bir adlandırma etkinliği olarak tanımladığını söyleyebiliriz. Wittgenstein ise St. Augustine'nin bu alıntısını şu cümle ile özetler: "Dildeki sözcükler nesneleri adlandırır — tümceler böyle adlandırılışların bağlantılarıdır."[3]

Anlam ve dil öğrenimi özünde sadece imleme ve sözcüklerin işaret-ederek-öğreniminden mi ibarettir? Tarih boyu filozoflar ve dilbilimciler, dilin ve dil öğreniminin ne olduğu veyahut ne olmadığı konusunda fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Wittgenstein ise St. Augustine'nin dile bu yaklaşımını tamamen yanlış bulmamakla birlikte çeşitli örneklerle bu görüşün dil ve dilin öğrenimini tanımlamak için oldukça primativ, eksik ve aşırı basitleştirilmiş olduğunu iddia ederek karşı çıkar.

Wittgenstein'ın Augustine'nin dil anlayışına karşı çıktığı asıl nokta, Augustine'nin nesne-sözcük arasında kurduğu imleme ilişkisidir. *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinin ilk kısmında verdiği "beş kırmızı elma"[4] örneği ile bu ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan iki ana anlam problemini illüstre eder. Bu örneğe göre satıcıya üzerinde "beş kırmızı elma" yazan bir kağıt parçası uzatıldığı takdirde, satıcı üzerinde "elma" yazan reyona yönelir ve "kırmızı" renk örneğine karşılık gelen elmaları "beş" sayısına gelesiye kadar sayarak alır. Verilen bu örnek Çince Odası[5] düşünce deneyine oldukça benzerdir. Çince Odası düşünce deneyine göre ise; bir çok kılavuz dolu bir odada Çince konuşmayı bilmeyen biri dışarıdan gelen yazılı Çince direktiflere, kılavuz yardımı ile cevap verir. Kılavuz yön-

[1] Ömer Naci Soykan, *Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016), 19.
[2] A. Stroll, *Twentieth-Century Analytic Philosophy* (New York: Columbia University Press, 2000), 132.
[3] Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan (İstanbul: Metis Yayınları 2020), 23.
[4] Wittgenstein, Felsefi Soruşturmalar, 23.
[5] "Chinese Room Argument", erişim 18 Haziran, 2022. https://iep.utm.edu/chinese-room-argument/

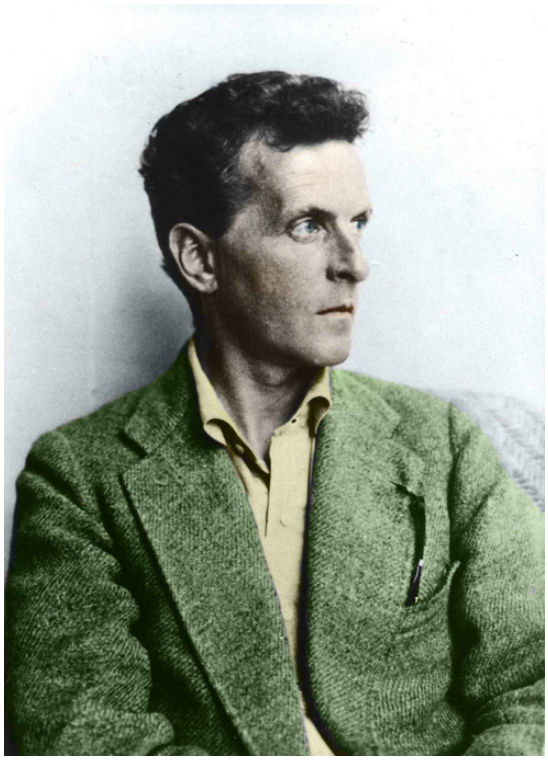

Ludwig WITTGENSTEIN

lendirmeleri sayesinde mantıklı cevaplar verebildiği için dışarıdaki insanlar, içerideki kişinin Çince bildiği yanılgısına kapılır. Wittgenstein'ın örneğine dönecek olursak; her nasıl odadaki kişi için Çince'yi anlıyor diyemiyorsak, satıcı için de "beş kırmızı elma"nın anlamını biliyor diyemeyiz. Bir diğer deyişle sözcüklerin işaret-ederek-öğretimi anlam (semantik) ile eşdeğer değildir ve Augustine'nin dil anlayışında belirgin anlam yoksunluğu problemi vardır.

Problemin bir diğer kolu ise "dildeki her sözcük bir şeyi imler"[6] yaklaşımından kaynaklanan anlam yoksunluğudur. Bu anlam yoksunluğunun ana nedeni; bu sözcük şu nesneyi imler yargısının sözcük türleri arasındaki farkı yok saymasıdır. Wittgenstein'a göre, sözcüklerin çeşitli anlamları ve işlevleri vardır ve sözcükler, sınıflandıran kişinin amacı ve eğitimi doğrultusunda belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmak zorundadır. Bu düşünceyi de şu örnekle destekler: "plaka" ve "küp" sözcüklerinin işlevleri "plaka" ve "d" sözcüklerinin işlevlerinden birbirine daha yakındır.[7] Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak gündelik dilde sözcük sınıflandırması bir gerekliliktir. Bu nedenle, verilen örnekteki "beş," "kırmızı" ve "elma" sözcüklerinin birer nesneyi imlediği düşüncesi, hatalı bir düşüncedir.

Sözcüklerin işaret-ederek-öğrenilebilmesi krite-ri olarak Wittgenstein, sözcüğün "açık" ve kişi tarafından önceden "bilinebilir" olmasını öngörmüştür. Yani bir sözcük eğer kişi için açık değilse ve kişi tarafından önceden bilinmiyorsa o sözcük işaret-edilerek- öğrenilemez/tanımlanamaz. Fakat bu durumda sayı, renk, yer-yön işaretleri ve benzeri sözcükler açık ve kişi tarafından önceden bilinebilir olduğu takdirde, Augustinus'un anlayışına göre, bilinebilir ve tanımlanabilir.

Wittgenstein bu düşünceye eleştirel bir yaklaşım sergileyerek satranç oyunu örneğini öne sürer: "şah taşını" işaret ederek "bu şahtır" dememiz o taşın işlevini öğrenmemiz için yeterli değildir. Bu nedenle kaçınılmaz olarak, sadece satranç taşlarının adını öğrenen bir kişi satranç oyununu oynayamaz. "Bir şeyi adlandırmak, o şeyin üzerine ad yazılı bir etiket yapıştırmaya benzer"[8] fakat bu etiketleme nesneyi anlamak için yeterli değildir. Ayrıca Wittgenstein sözcüklerin işaret ederek öğretilmesini/açıklamasını, yani dilin bu primativ adlandırma etkinliği anlayışını 'dil oyunu' kavramıyla açıklayıp "dilin konuşulmasının bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası"[9] olarak tanımlar ve çeşitli dil-oyunlarının varlığını iddia eder. Dilin kullanılması ile ilgili verdiği örneklerle de nesne-

[6] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 28.
[7] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 28.
[8] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 32.
[9] Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, 32.

sözcük ilişkisindeki farklı dil-oyunlarının varlığına ilişkin de deliller gösterir.

Satranç örneği bu anlamda önceden bahsettiğim iki anlam problemini irdeler. Sözcüklerin çeşitli anlam ve işlevlerinin olması ve sözcüğü işaret-ederek-öğretmenin bu anlamı kavramadan bağımsız olması; sadece satranç taşlarını işaret ederek satranç taşlarının işlevine/anlamına sahip olamama durumunu ve her sözcüğün bir nesneyi imlediği düşüncesinin yarattığı anlam yoksunluğu; "şah taşını" imleyen şah taşı sözcüğünün işlevini/anlamını karşılamamasına bağlı olarak karşılaştığımız anlam kaybını ortaya koyar.

Sonuç olarak Augustinus'un anlayışına göre tanımlanan dil, yani nesne/sözcük imleme ilişkisi olan dil, yukarıda geçen iki ana nedene bağlı olarak belirgin bir anlam yoksunluğuna neden olduğu için Wittgenstein tarafından çeşitli örneklendirmelerle eleştirilmiştir. Bu doğrultuda söylemek mümkündür ki Wittgenstein'ın dil ile ilgili yargıları dilin kullanımından yola çıkarak örneklendirmelerle yeniden tanımlaması ve anlamı bir etiketleme sisteminden çıkarması alışılagelmiş "dilsel olaylara ilişkin bakış açılarında büyük bir kırılmaya"[10] yol açmıştır.

KAYNAKÇA

"Chinese Room Argument". Erişim 18 Haziran, 2022. https://iep.utm.edu/chinese-room-argument/

Çalcı, Serhan. "Felsefi Soruşturmalar'da Oyun Kavramının Kuruluşu Üzerine Wittgenstein", *Mediterranean Journal of Humanities*, (2012): 35-43.

Soykan, Ömer Naci. *Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.

Stroll, A. *Twentieth-Century Analytic Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2000.

Wittgenstein, Ludwig. *Felsefi Soruşturmalar*. Çeviren: Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

[10] Sercan Çalcı, "Felsefi Soruşturmalar'da Oyun Kavramının Kuruluşu Üzerine Wittgenstein", *Mediterranean Journal of Humanities* (2012): 35-43.

İNSAN NASIL VE NEDEN KONUŞTU?

Şeyma ATEŞ

İnsanın birçok canlı türünden ayrılmasının en temel nedeni düşünebilmesidir. İnsan düşüncelerini yönetebilir ve bunları sözlü ya da eylemsel olarak faaliyete geçirebilir. Bunun en büyük örneği iletişimdir. İletişim yalnızca sözlerle değil, el hareketleri, bakışlar, mimikler ve ufak seslerle de gerçekleşebilmektedir. İnsanlar iletişimi günlük hayatta ise genellikle sesli iletişim ve görsel iletişim ile gerçekleştirmektedir. İnsan beyninin bunları aynı anda algılayarak geri bildirimsel eylemlere dönüştürmesi ise iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Günlük hayatta kullanılan konuşma dilinin iletimini sağlayan ses dalgaları ise canlıların harekete geçmesini tetikleyerek ortamda titreşim halinde, fiziksel dalgalar şeklinde yayılır. Bu dalgalar bulundukları ortam ve çıktıkları yapıya göre değişmektedir. Örneğin; Deniz canlılarında sonar teknolojisine benzer bir iletişim görülürken, kara canlılarında hava üzerinde ki ses dalgalarının ilerlemesi ile iletişimin sağlandığı bilinmektedir.

Söz konusu iletişim kanalları, her canlı türünün yaşamını sürdürebilmesi için çeşitlilik göstermekte ve her canlı türü kendi aralarında anlaşabileceği sesleri kullanmaktadır. Bu durum onlar için iletişimin temelleridir. İnsanlar ise konuşmayı tercih eder. Anlamsız ses dizeleri yerine cisim ve nesnelere verdikleri ses öbekleri ile iletişimi sağlarlar. Bu durum evrimin nihai taşlarını oluşturur. Bunun nedeni, sesin ilk çıkış noktasının insanlık tarihinde gizli kalmış noktalardan biri olmasıdır. İlk konuşmanın kökeninin sırrı hala çözümlenememiştir ve evrimsel süreç içerisinde, insanın ses dokularının evriminde karanlık noktalarının bulunması bu gizemi arttırmaktadır.

Soyut bir kavram olan ses için somut delil bulmak pek mümkün değildir. Bu nedenle insan evriminin fizyolojik ve anatomik yapısı incelenerek ses için net bir kanıya varılabilir. Bunun için de ses dokusu, kulak içi yapısı, boyun ve gırtlak yapısı gibi unsurlar incelenmektedir. Kulak yapısının evriminin önemini şöyle açıklayabiliriz; Atmosferde meydana gelen ses dalgalarının kulağımız tarafından toplanmasından beyindeki merkezlerde karakter ve anlam olarak algılanmasına kadar olan süreç işitme olarak adlandırılır.[1] İşitmenin evrimi ilk kara omurgalılarına kadar uzanmaktadır ve kulağın içten dışa doğru evrimselleştiği bilinmektedir. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda sınıflandırılan kulak içi yapısına ait kemiklerden elde edilen bilgiler ile sesin kökenindeki karanlık noktalar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Günümüzde bilim insanları, insan anatomisine en yakın akrabası kabul edilen primatlar üzerinde yapılan araştırmalarda insanların çıkarttığı seslere yakın seslerin çıkartıldığını keşfetmiştir. Bu incelemeler sonucu araştırmalar sadece insan üzerinde değil, insanın ortak ataları ve primatların atala-

[1]Serdar Beken ve Esra Önal, "Yenidoğanda İşitmenin Gelişimi ve İşitme Tarama Testleri", *Bozok Tıp Dergisi* 4 (2014): 57-62.

rında da başlamıştır. Araştırmalar ve arkeologların bulguları ışığında seslerin kökeni insan ve Hominin'ler dışında tahmin ettiğimizde, daha uzak yıllara yirmi beş- yirmi yedi milyon yıl öncesinde başladığı düşünülmektedir.[2] Aynı zamanda bu bilgilerin daha da ötesinde, otuz beş milyon yıl öncesine ait olduğu düşünülen mağara çizimleri de bu hipotezi kanıtlar niteliktedir. Bunun nedeni beyne iletilen görsel ve işitsel iletinin harekete geçirilmesidir.

Daha yakın zamanlar incelendiğinde, iki milyon yaşında olduğu düşünülen ilk Hominin'lerin kulak yapılarında bulunan üç işitme kemiğinin insan evrimine büyük bir katkısı olmuştur. Şöyle ki; bilinen en eski ortak ataların işitme ve anlama yetisinin fark edilip gelişmesi, insanında ses çıkarma yetisinin aynı zamanlarda gelişerek fark edilmesini sağlamıştır.

Ancak ses yapısının geliştiği noktalarda bilim dünyasında da tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Kimi bilim insanı iki buçuk milyon yıl öncesine ait alet edevatların yapımında ve çiziminde canlıların birbirleri ile iletişime geçebilmek için sesleri kullandığını söylüyor. Diğer bilim insanları ise iki milyon yıl önce insanların ortak atalarından biri kabul edilen Hominin'lerin dille ilgili temel beyin yapısında Broca-Wernicke alanlarının gelişmekte olduğunu savunarak ses çıkarma ve konuşma gibi eylemlerin bu dönemde gerçekleştirildiği savunmuşlardır.

Bu iki temel savunmanın ortak noktası, beyin yapısında aynı noktaları tetiklemesidir. Alınan görsel ve işitsel uyarılar beynin aynı bölgesinden iletildiği ve ardından işlendiği için bilim insanlarının bir kısmı iki buçuk milyon yıl önce ilk seslerin oluştuğunu savunuyor ancak ses ve işitmenin aynı yerleri tetiklediğini savunan bilim insanları sesin evrimini Homonin'lerin gelişimiyle oluştuğunu savunuyor.

Konuşma ve konuşulanı anlama yeteneği, insan evriminin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu evrimin temeli fiziksel ve sinirsel evrim diyebiliriz. Bu temellerin ortak noktası ses ve işitme eylemleridir. Ses ve işitme beynin aynı noktalarını harekete geçirmektedir. Öncelikle işitme duyusunun beynin evriminde büyük etkeni olmuştur. Bunun en temel nedeni, duyu organlarının sinirsel anatomiyi harekete geçirerek beynin işlev kazanmasını sağlamış olmasıdır. Böylece insan önce duymuş daha sonra tepki olarak ses çıkarabilmiştir. Aynı zamanda bunun için beynin gelişmiş olması gerekmektedir. Bazı bilim insanları,

[2] "Atalarımızın Konuşma Yetisi 25 Milyon Yıl Önce Evrimleşti", Arkeofili, erişim 5 Temmuz, 2022, https://arkeofili.com/atalarimizin-konusma-yetisi-25-milyon-yil-once-evrimlesti/.

üç yüz bin yıl önce Homo Sapiens'in gelişimi ile temel anatomik yapımızın trakenin üst kısmı olan gırtlak bölgesinin gelişimi ile temel ünlü harf seslerinin çıkarılabildiğinin kanıtı sayılmıştır. Yani, sinirsel evrimin ilerlemesi ile insan anatomik yapısı da bu temel gereksinim için evirilmeye başlamıştır.

Evriminde gırtlak yapısı ve işitme duyularının zamanla evrimleşmesi ile sesin varlığını ve ses dokularının kullanımını keşfeden insan, önce kendini ifade etmeye daha sonra doğadaki sesleri taklit etmeye başlar. Fiziksel evrim dışında sinirsel evrimin de ön planda olduğu sesin kökeni insanın taklit yeteneğini de geliştirmiştir. Anlıyoruz ki taklit yeteneği gelişmiş olan modern insanın ataları taklit ile başladıkları bu serüvende beyin yapılarının gelişmesi ve daha karmaşık düşünme yapısına eriştiklerinde konuşmanın da ilk adımlarını attılar.

Tüm canlıların evrimsel süreçlerinde hayatta kalabilmek için bulundukları ortamlara adapte olarak kendi türlerinin soyunu devam ettirmeleri gerekmekteydi. Bunun için canlının önce dişisini üreme için ikna etmesi gerekmektedir. Temelde bu etkileşim için iletişim söz konusu olunca evrim kaçınılmaz bir gereklilik oluşturdu.

Doğada sağ kalmaya çalışan canlı türü, kendi iletişim kanalını oluşturması gerekmektedir. Modern insan ve atalarının gelişimini daha detaylı incelediğimizde ise temelde söz konusu iletişim için belirli bir dilbilgisi, cümle yapısı veya dilin kurallarından bahsetmekte doğru olmaz. Kişiler belirli anlamlar taşıyan ses çıkarma eylemi ile iletişimi sağladılar ve bu dil felsefesinin temelinde oluşan tartışmalardan birine, yani kelimelerin taşıdığı anlamlar mı nesneleri çağrıştırdı yoksa nesneler mi kelimeleri çağrıştırdı sorusuna temelden bir cevap sağlayabilmekteydi.

Sesler ve ses öbekleri soyut kavramlardır, kişiler sağlıklı bir iletişimin temelinde belirledikleri anlamsızlıkları ses öbeklerini nesneler ile bağdaştırdılar ve zamanla ses öbekleri ve nesneler bir bütün oldu. Eğer bu tam tersi şekilde gerçekleşseydi bugün bir çok dil oluşmaz insanlar tek bir dille iletişimini sağlarlardı.

Evrimsel süreç içerisinde insan önce ses çıkarabilmeyi ve devamında anlamlı ses öbekleri ile iletişim kurabilmeyi gerçekleştirmiştir. Bu süreç içerisinde doğayı taklit ederek, farklı coğrafyalara dağılan kavimler birbirinden uzak kalarak kendi ses öbekleri ve gramerlerini oluştururlar, bu dil çokluğuna neden olarak bilinen temel unsurdur. Buna örnek her kıtada su sesini bile farklı şekillerde söyleyen insanların bulundukları bölgelerin farklı seslere sahip olmalarıydı. Fakat bu örnek ile beraber iletişim temelinde taklit ve evrim ile başlasa da yaratılış gereği sorgulayan ve sürekli evrimleşen insan bugün konuştuğu dili öğrenirken dilin aslında tamamen taklit etme iç güdüsü ile geliştiğini mi yoksa genetik bir aktarımın mı söz konusu olduğunu sormaya başladı.

Dil felsefesi, bunun için dilin gelişimine cevaplar arasa da bu soru için yeterli değildi. Soruların cevaplarını deneyler ile arayan insanlık ilk dil deneyini M.Ö. 664-610 yılları arasında yaşamış olan Mısır firavunu Psammatikos gerçekleştirdi. Bu deneyde yeni doğan bir bebek insanlardan izole edilmiş bir kulübede büyütülerek gerçekleşti. Oldukça etik dışı olan bu deney sonucunda çocuk Frig dilinde ekmek anlamına gelen "bekos" kelimesini kullanmıştır. Fakat birçok kaynakta bu deney farklı sonuçta ya da farklı şekilde gerçekleş-

tiği söylenmektedir. Bu nedenden ötürü bu deneyi sağlıklı bir deney olarak kabul edemeyiz. Ayrıca II.Fredick on üçüncü yüzyılda ailelerden alınan birçok bebeğin Mısır firavunu gibi ilk dili öğrenebilmek için etik dışı bir deneyde kullanmıştır. Havva ve Adem'in konuştuğu dili öğrenmek isteyen II.Fredick deney sonuçlarını paylaşmamıştır. Fakat bu deneyin sonucunda da eğer bebekler aynı ortamda yetiştirildiyse bu onların kendi aralarında da bir dil oluşturabilmesini sağlayabilir.

Tüm bu bilimsel veriler, evrimsel süreç ve etik dışı deneyler gösteriyor ki canlılar, hayatta kalabilmek için bulundukları ortama adapte olmak zorundadırlar. Adaptasyon süreci sonrasında kendi türünü korumak isteyen canlı, üremek ve toplumunu geliştirmek zorundadır. Hayata kalma içgüdüsü ile ortaya çıkan sesler önce ifadeleri gösteriyordu ve sonrasında iletişim için anlamlı ses öbekleri oluşturuyor ve zamanla hayatlarını, soylarını ve bilgilerinin devamı için dilin kuralları oluşturulmuştur. Sonuç olarak insan konuştuğu dili bu dünyada hayatta kalabilmek için keşfetmiştir.

KAYNAKÇA

Beken, Serdar ve Önal, Esra. "Yenidoğanda İşitmenin Gelişimi ve İşitme Tarama Testleri", *Bozok Tıp Dergisi* 4 (2014): 57-62.

Arkeofili, "Atalarımızın Konuşma Yetisi 25 Milyon Yıl Önce Evrimleşti". Erişim 5 Temmuz, 2022. https://arkeofili.com/atalarimizin-konusma-yetisi-25-milyon-yil-once-evrimlesti/.

TOPLUMUN MARKASI: HABERLER VE HABER DİLİ

Zuhal YERLİKAYA

Dil, sözlü ya da yazılı göstergelerden oluşan ve insanları diğer canlı türlerinden ayırt eden simgesel bir iletişim sistemi olarak tanımlanmaktadır. "Dil, belli kurallarla yönetilen bir sistemdir ve esas olarak çok sayıda nedensiz saymaca göstergelerinden meydana gelir. Bu göstergelerin bir dil grubunun tüm üyeleri için ortak bir anlamı bulunmaktadır"[1] İletişim aracı olarak tanımlanan dilin, birçok bilim adamı tarafından yapılmış farklı betimlemelerine rastlanmaktadır. Prof. Dr. Berke Vardar, Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde dili, "belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi" olarak tanımlamaktadır.[2] Büyük dilbilimci Ferdinand de Saussure ise dili, "işaretler ve göstergelerden oluşmuş bir sistem" olarak tanımlamaktadır.[3]

Dil, bir toplumun en önemli silahı, en önemli oluşumudur. Bu metinde, dili etkin bir şekilde kullanan, dil sayesinde toplumun kendisini yansıtmasına vesile olan gazetecilerin, medyaya servis ettikleri haberlerlerde kullandıkları dilin, topluma olan etkisinden bahsedeceğim. Yanlış dil kullanımının topluma olan zararından ve haber dilinin nasıl olması gerektiğine değineceğim.

Haber Nedir?

Haber kelimesi için birçok farklı tanım ortaya atılmıştır. Bu tanımlar birbirlerinden farklı olsa da anlatılmak istenen aynıdır. Haber, Arapça bir sözcük olup sözlükte dil ve yazıyla iletilen veya söylenen söz manasındadır.[4] Fransızlarda les nouvelles olarak kullanılmakta, 'yeni şeyler' anlamına gelmektedir.[5] İngilizlerde ise news olup, Öztürkçe karşılığı olarak 'salık', 'duyuk' gibi sözcükler önerilmesine rağmen yaygınlık kazanamamıştır. Bir olay, bir olgu üzerine edinilen, iletişim veya yayın organlarıyla verilen bilgiye haber denir. İnsanları ilgilendiren, zamanlı olan ve fikrin, olayın, sorunun özetidir.[6] Okuyucu ve dinleyicilerin öğrenmeyi, üzerinde konuşmayı istediği şeylere haber denir. Ayrıca belirli bir zamanda ve yerde meydana gelen ve çok sayıda kişiyi ilgilendiren önemli olayların en kısa zamanda sunulmasıdır da denebilir.[7] MacDougal "toplumların değişmesiyle, gündemlerine giren haber konularının da değiştiğini" söylemektedir.[8] Bu durum haber için yapılmış tanımların eskimesine ya da yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Toplum yaşamında pek çok değişkenin olması, bazı gazetecileri neyin haber olduğunu gösteren maddeleri belirlemek yerine esnek tanımlar yapmaya zorlamıştır.

Haber Dili

Dil, bir toplumun vazgeçilmez, görmezden gelinemez bir parçasıdır. Toplumun yaşamına devam edebilmesi, gelecek nesillere aktarım sağlayabilmesi için kilit bir roldedir. Bu kavramın gelişiminde ve değişiminde ise medyanın rolü oldukça bü-

[1] Selami Özsoy, "Gazetelerin Spor Sayfalarında Dil Kullanımı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2014): 295 - 308.
[2] Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: ABC Kitabevi, 1978), 75.
[3] Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Birey ve Toplum Yayınları, 1985).
[4] Haldun Narmanlıoğlu, *Fıkra Tadında Haberler* (İstanbul: Dergah Yayınevi, 2005).
[5] Stuart Hall, "Haber Fotoğraflarının Belirleyici Özellikleri", çev. A.M. Bayraktaroğlu, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 21 (2005): 245-263.
[6] Erkan Yüksel ve Halil İbrahim Gürcan, *Habercinin El Rehberi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2001).
[7] Ünal Uyguç ve Ali Genç, *Radyo Televizyon Haberciliği* (İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1998) 107-109.
[8] Macdougall D. Curtis, *Interpretive Reporting* (Basingstoke: Macmillan Publishing Company, 1987).

yüktür. Medya, hedef kitleye dili kullanarak ulaşmakta, mesajlarını dili kullanarak vermektedir. Medya, toplumda oldukça büyük bir kitleye hitap ederek insanları olan bitenden haberdar etmekte, dünyanın her yerindeki haber niteliği taşıyan olayları insanlara bildirmektedir. Burada karşımıza çıkan kavram ise kitlesel haberleşmedir. Kitlesel haberleşme en geniş şekilde; iletinin kitle iletişim araçları (gazete, dergi, radyo, televizyon, sinema ve kitap gibi) aracılığıyla geniş ve bilinmeyen kitleye (dinleyici, izleyici, okuyucuya) iletilmesidir. Kitle iletişim araçlarını kullanarak yalnızca gazeteciler değil, toplumda var olan insanlar da kendi görüşlerini, düşüncelerini büyük kitlelerle paylaşabilmektedir. Ancak toplumda en büyük etkiyi yaratan unsur gazeteciler ve yazdıkları haberlerde kullandıkları dildir. Uzun yıllardır tartışmaları devam eden ve farklı görüşlere ev sahipliği yapan bu konu, medyanın kullandığı ve kullanması gereken dil olarak sürekli karşımıza çıkmaktadır.

Gazeteci, toplumun her kısmına hitap etmeli, ulaşabildiği kadar geniş bir kitleye ulaşmayı hedeflemelidir. Medyanın haber iletme özelliğini göz önünde bulunduracak olursak haber dili; belli bir eğitim sonucu kazanılan, dil bilgisi kurallarına daha çok uyulması gereken, sözcük seçimi daha dikkatli yapılan, okurda soru işaretleri bırakmayacak ölçüde açık, net ve kesin bir dildir.[9] Ancak günümüze bakıldığında gazeteciler bu yoldan sapmış, toplumu olan bitenden haberdar ederken kullandıkları dille kitlelere kendi düşüncelerini de aşılamaya başlamıştır. Gazetecilik; olayları isimlendirmeye, göstermeye ve dolayısıyla onlara bir varlık kazandırmaya dayanır. Michel Mathien'in belirttiği gibi, "Sosyal gerçekliğin tezahürleri, habere dönüştürülmedikçe kendiliğinden bir anlam taşımazlar; haberler, 'reel' dünyaya değil, 'temsiller' evrenine aittir".[10] Bu anlamda gazeteci, sosyal temsiller teorisinin[11] öngördüğü gibi, gündelik yaşamımızın dokusunu oluşturan sosyal düşüncenin başlıca mimarlarından biridir. Görüş ayrılıkları da tam olarak burada başlamaktadır.Haber dili nasıl olmalıdır? Sedat Cereci'ye göre "Anlamından saptırılmış sözcüklerin havada uçuştuğu, göz alıcı ancak bir türlü anlaşılamayan cümlelerin her yanı sardığı, en gözde vitrinleri, yabancı kökenli kelime ve deyimlerin süslediği bir panayırı andıran medya, dilini yitirerek kimliğini kaybeden bir toplumun parçalanmış aynası gibidir." [12]

Yeniden günümüze döndüğümüzde ise görmekteyiz ki her medya kuruluşunun kendi yayın politikasına göre şekillenen haberler, haber metinlerinde tercih edilen dil ve söylemler aracılığıyla gerçekliğin bir yansıması olarak yeniden üretilerek kitlelere aktarılmaktadır. Bu bağlamda gazete yayın politikalarının etkisi haber diline, söylemine, sunumuna ve içeriğine yansımaktadır. Basit bir örnekle açıklamak gerekirse; terör haberlerinde bu durumun yansıması medya kurumlarının yönelimlerine göre aynı olayın farklı tanımlamalarla yani farklı dil ve söylem kalıpları ile ifade edilmesidir. Bir medya kuruluşuna göre 'faşist' olanın, diğerine göre 'vatansever' olması; birine göre 'terörist' olanın, diğerine göre 'gerilla' olarak adlandırılması gibi.[13] Gazetecilik etik kurallarına baktığımızda, gazeteci haberini metne dökerken kişileri hedef göstermekten kaçınmalı, olay olduğu gibi yazılmalıdır.

Anadolu Ajansı haber yazım kılavuzu da dünyada profesyonel gazeteciliğin yapıldığı hemen her

[9] Yıldız-Ekin, M. T., "Spor Basınında Futbol Anlatım Dili: Manşet ve Başlıklar.", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (1), (2005): 93-106.
[10] Michel Mathien, *Les Journalistes et le Système Médiatique* (Paris: Hachette Supérieur, 1992), 13.
[11] Serge Moscovici ve Miles Hewstone, "De La Science au Sens Commun" *Psychologie Sociale* içinde, ed. Serge Moscovici (Paris: Presses Universitaires de France, 2003), 545-572.
[12] Sedat Cereci, *Medya Etiği* (İstanbul: Metropol Yayınları, 2003), 65.
[13] Deniz Ülke Arıboğan, *Terör Korku Hali* (İstanbul: Profil., 2007), 105.

yerde uygulanan standart haber yazım tekniğini, muhabirlerine açıklayarak onlardan talep etmektedir: "Haber, öncelikle 'anlaşılır' olmalıdır. Haber metni, ilk paragraftan (flaştan) itibaren okuyanı etkilemeli ve bu ilk paragraf haberin içeriğini yansıtmalıdır."[14] Burada ise karşımıza haber dili nitelikleri çıkmaktadır. Bunları şöyle sıralıyoruz: Doğruluk, gerçeklik, nesnellik, anlamlılık, kesinlik, hızlılık, tutarlılık, inanılırlık.

İyi bir haberin özellikleri ise şöyle sıralanmaktadır: İlginç olmalıdır, özgün olmalıdır, önemli olmalıdır, daha önce yayınlanmamış ve yeni olmalıdır, yorum karıştırılmamış ve tarafsız olmalıdır, 5N1K kuralını içermelidir.

Haber Dilinin Topluma Etkileri

Dünya üzerine en eski ve en önemli kitle iletişim aracı gazetedir. Gazete için birçok tanım yapılmış olsa da Ziya Gökalp tarafından gazete, "Her gün herkesin ayağına giden ve herkesin anlayabileceği dersleri okutan canlı bir okul" olarak tanımlanmıştır.[15] Bu tanımdan yola çıkarak görmekteyiz ki en eski zamanlardan beri gazete; toplumun kendini ifade edebilmesi, dünyaya ayak uydurabilmesi, bir yandan bilgi sahibi olurken diğer yandan eğlenebilmesi, seslerini duyuramayan insanlar için seslerini duyurma şansı vermesi için toplumun vazgeçilmez bir parçasıdır.

Öte yandan gazete, "insanları daha önce düşünmedikleri konularda da düşünmeye sevk edebilme" özelliğiyle, toplumu etkileyerek kamuoyu yaratabilmekte ve topluma yön verebilmektedir. Ekonomik açıdan toplumun her kesiminin erişebildiği bir kitle iletişim aracı olarak gazete; gündem belirleyebilmekte, kullandığı dil ile insanları manipüle edebilme ve yönlendirebilmektedir. Özellikle siyaset ve politikanın vazgeçilmez unsuru olan gazete için Fransız düşünür Alexis De Tocqueville "Demokrasi olmazsa gerçek anlamda gazeteler olmaz, gazeteler olmazsa da demokrasi olmaz" demiştir.[16]

Medyanın bireyler üzerinde davranışsal, tutumsal, bilişsel, duygusal ve fizyolojik olmak üzere 5 tür etkisi vardır. Medyadan iletilen mesajlarla kişinin gerçekleştiği birtakım davranışlarla davranışsal etkiler meydana gelirken kişinin fikir, inanç ve değerlerinde bir biçimlendirme söz ko-

[14] Melih Bayram Dede, *Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü Muhabirin El Kitabı* (Ankara: Anadolu Ajansı Yayını, 2008), 25.
[15] Aslı Yapar, "Basında Etik", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4, (İstanbul: 1997), 15-33.
[16] Atilla Girgin, *Gazeteciliğin Temel İlkeleri* (İstanbul: Der Yayınları. 2014), 150.

nusu olduğu zaman ise tutumsal etkiler oluşmuş demektir. Medya, tüketicileri üzerinde endişe, korku ve coşku gibi hisleri uyandırması halinde duygusal etki meydana gelmektedir. Medya tüketicisinin gönderilen mesajlarla uyarılması ya da fiziksel tepkilerinde değişimlerin olması halinde fizyolojik etkilerin gerçekleştiği anlamına gelmektedir.[17]

Bununla birlikte medyada topluma sunulan haberlerde toplum sözel, fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik gibi birçok şiddet türü ile karşılaşmaktadır. Elbette insanlar toplumda birçok suç işlendiğinin farkındalardır fakat şiddet içerikli haberlerde kullanılan dil, insanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Sürekli olarak olumsuz haberleri izleyen ya da okuyan kişide dünyaya karşı karamsar bir bakış oluşmaktadır. Bu tür haberlerin tekrar etmesi, özellikle duyarlı kimselerde tüm dünyanın mahvolduğu ve bu durumla mücadele etmenin güç olduğu elinden bir şey gelmeyeceği gibi bir algı yaratmaktadır.[18]

Üzerinde durulması gereken en önemli şey ise şiddet içerikli haberlerde kullanılan dilin çocuklar üzerinde olumsuz etki bırakmasıdır. Yalnızca gazete değil televizyon haberlerinin içerdiği şiddet görüntülerine, şiddet videolarına maruz kalan çocuklar; bu tür eylemleri git gide sıradan karşılamakta, hatta zamanla bu gibi videoları izlemekten zevk almaya başlamaktadırlar. Bazı kişilerin çocukluk dönemlerinde maruz kaldıkları medya araçlarındaki şiddet içerikli görseller, gençlik dönemlerinde şiddete yönelmelerinin nedeni olabilmektedir. Dolayısıyla çocukluk çağlarında tanıklık edilen çeşitli şiddet olaylarının bırakmış olduğu etkiler, kişiye ve zamana göre yaşam boyu farklı evrelerde ortaya çıkabilmektedir.[19]

Sonuç

Medya, bir toplumun aynası olmakla birlikte, bir toplumun dilinin en yalın haliyle toplumunu geliştirmesine yol açan önemli bir etkendir. Bu durumda ise insanlık tarihinin en başından beri gazetecilere oldukça büyük bir iş düşmektedir. Gerek ekonomik gerekse kolay erişebilirliği sayesinde toplumun her kesiminin ulaşabildiği gazeteler, bir toplumun dünyada olan bitenden geri kalmaması için gelişen teknolojiye, değişen kültürlere, evirilen medeniyete; sanata ve sanatçıya yer vererek toplumun sesi olmaktadır. Toplumun her kesiminden insanın, sesini duyuramayan kitlelerin, toplumda fark yaratmak isteyen insanların gözü, kulağı olan gazeteler; geçmişimizden bu günümüze kadar toplumda oldukça büyük bir etki yaratmıştır.

Haber kavramı en geniş anlamıyla "Bir olay, bir olgu üzerine edinilen, iletişim ya da yayın organlarıyla verilen bilgi." şeklinde tanımlanmaktadır. Haber dili ise gazetecilerin haberlerinde kullandıkları üslup, dilin en yalın ve sade olarak kullanmaları, toplumun her kesiminin anlayacağı şekilde haberlerini yazıya dökmeleridir. Dil, yalnızca insanların gün içerisinde kendilerini ifade ederken kullandıkları bir kavram değildir. Medya, dili kullanarak insanlara ulaşmakta, insanları haberdar etmektedir. Bu bakımdan medya, dilin olmazsa olmazı; dil ise medyanın olmazsa olmazıdır.

Medyanın topluma doğrudan etkilerinin en belirgin olanı, toplumda kamuoyu yaratabilmekte ve topluma yön vermesidir. Bunda ise elbette gazetecilerin büyük bir payı vardır. Gazeteciler için haberlerini yazarken uymaları gereken ilkeler, belirli kurallar vardır. Bunlardan en önemlileri gazetecilerin haberlerini yazarken oldukça nesnel, tarafsız ve nötr olmalarıdır. Ancak günümüzde, gazeteci-

[17] Vedat Çakır ve Önder Bozkurt, "Televizyon İzleme Alışkanlıkları, Motivasyonları Ve Trt 6: Hakkari Örneği", *Global Media Journal TR edition* 4 (2014): 8.
[18] Refia Palabıyıkoğlu, "Medya ve Şiddet". *Kriz Dergisi 5*, (Haziran 2007), 123-126.
[19] Cengiz Erdal, *Medyanın Efendisi Şiddet* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2012), 77.

ler uymaları gereken kuralların dışına çıkarak haberlerinde öznel bir dil kullanmakta, haber başlıklarında ise haberin dikkat çekmesi ve okunması için süslü bir dil kullanarak insanları yanıltmaktadır. Kullandıkları üslup ile mensubu oldukları tarafı belli ederek insanları manipüle etmektedirler. Günümüzde Türkiye'de yayında olan çoğu gazetenin bariz bir şekilde tarafı bulunmaktadır. Toplumumuz, kendi görüşlerine uygun gazeteyi almayı tercih ederek farklı görüşlere yer veren gazeteleri görmezden gelmekte, aksi görüşlerindeki düşüncelere sahip olan gazetede yazılan haberlere inanmamaktadırlar.

Toplumumuzun bu konuma gelmesinde gazetecilerin etkileri oldukça büyüktür elbette. Uymaları gereken kuralların dışına çıkarak gazetecilik etiğini ihlal ederek yazdıkları haberlerde bir nevi sempatizanlık yapmaktadırlar. Öznel ifadelere sahip haber başlıkları, yazılan manşetler ise bunun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir gazeteci olarak gazetecinin görevi, toplumda kamuoyu yaratmayı hedeflemek değil; toplumu kar amacı gütmeden bilgilendirmek, çeşitli görüşlere ev sahipliği yapan gazetelerde hiçbir öznellik barındırmadan haberlerini yazmaktır. Toplum yararını göz önünde bulundurarak haberlerinde son derece titiz olmalı, birini veya birilerini hedef göstermekten, nefret söyleminden, ırkçılıktan ve ötekileştirmeden uzak bir dil kullanmalılardır. Kendi görüşlerinin önüne toplumu koymalılar; kişiler, şirketler, taraflar veyahut devlet adına değil, toplum adına çalışmalılardır. Haber yazarken topluma yansıtılmak istenen şekilde değil, toplumu bilgilendirmek ve topluma yarar sağlayacak şekilde haberlerini yazmalılardır.

KAYNAKÇA

Arıboğan, Deniz Ülke. *Terör Korku Hali*. İstanbul: Profil Yayınları, 2007.

Cereci, Sedat. *Medya Etiği*. İstanbul: Metropol Yayınları, 2003.

Curtis, Macdougall D. *Interpretive Reporting*. Basingstoke: Macmillan Publishing Company, 1987.

Çakır, Vedat ve Önder Bozkurt. "Televizyon İzleme Alışkanlıkları, Motivasyonları Ve Trt 6: Hakkari Örneği", *Global Media Journal TR edition* 4, (2014): 8.

Dede, Melih Bayram. *Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü Muhabirin El Kitabı*. İstanbul: Anadolu Ajansı Yayını, 2008.

Erdal, Cengiz. *Medyanın Efendisi Şiddet*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2012.

Girgin, Atilla. *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları, 2014.

Hall, Stuart. "Haber Fotoğraflarının Belirleyici Özellikleri", Çeviren:A.M. Bayraktaroğlu. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi 21*, (2005): 245-263.

Mathien, Michel. *Les Journalistes et le Système Médiatique*. Paris:Hachette Supérieur, 1992.

Moscovici, Serge ve Miles Hewstone. “De La Science au Sens Commun”. *Psychologie Sociale* içinde, Editör: Serge Moscovici, 545-572. Paris: Presses Universitaires de France. 2003.

Narmanlıoğlu, Haldun. *Fıkra Tadında Haberler*. İstanbul: Dergah Yayınevi, 2005.

Özsoy, Selami. "Gazetelerin Spor Sayfalarında Dil Kullanımı", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, (2014): 295 - 308.

Palabıyıkoğlu, Refia. “Medya ve Şiddet”, *Kriz Dergisi* 5, (2007): 123-126.

Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. Çeviren: Berke Vardar. İstanbul: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

Uyguç, Ünal ve Ali Genç. *Radyo Televizyon Haberciliği*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 1998.

Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi, 1978.

Yapar, Aslı “Basında Etik”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 4, (1997): 15-33.

Yıldız-Ekin, M. T., "Spor Basınında Futbol Anlatım Dili: Manşet ve Başlıklar", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (1), (2005): 93-106.

Yüksel, Erkan ve Halil İbrahim Gürcan. *Habercinin El Rehber*. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2001.

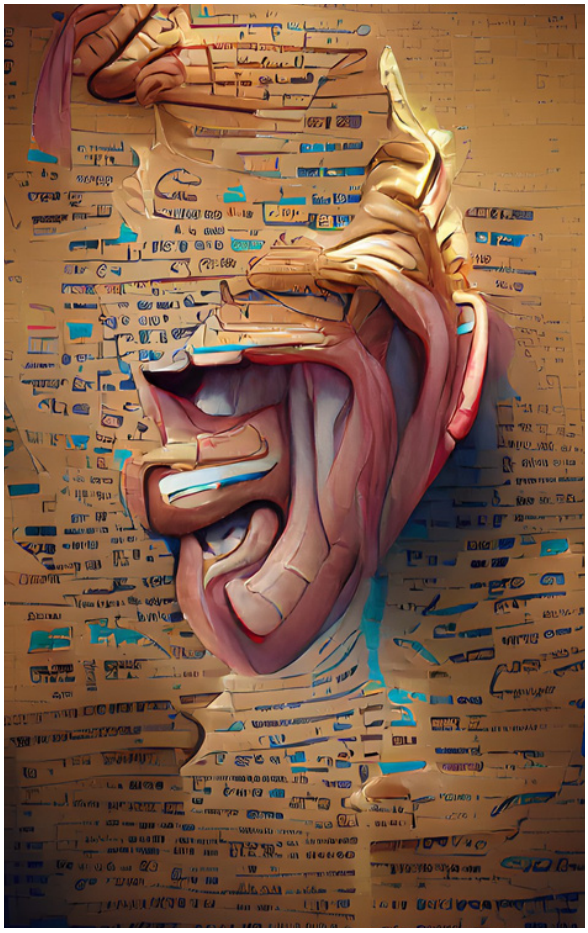

DİL, KÜLTÜR VE DÜŞÜNCEYİ BİRİKTİREN VE AKTARAN DOLAYIMDIR

Prof. Dr. Onur Bilge KULA ile Röportaj

Röportör: İrem BAYRAKTAR

Dil Devrimine dönük başlıca tartışmalardan birisi, dilde sadeleşme kapsamında "Türkçeleşmiş Türkçe"ye karşı koyulan mesafenin kültürel anlamda bazı sorunları beraberinde getirdiği iddiasını konu ediyor. Dil devrimi, dilin doğallığını göz ardı edecek denli kullanımda olmayan bir Türkçeyi, "öz Türkçe" olduğu iddiasıyla kullanıma sokma amacını mı taşıyordu? Dil devriminin, dil üzerindeki müdahalesini nasıl değerlendirmek gerekir?

Baştan birtakım kavramsal açıklamalar yaparak sözlerime başlayayım. Dil arılaştırmacılığı, bir başka deyişle, dil pürizmi bütün dillerde olan bir olgudur. Sadece Türkçeye özgü değildir. Her dil, o dili kullananların düşünme ve düşünceyi adlandırma yeterliliği ve dil beğenisi ölçüsünde arılaştırılır. Bu son derece doğaldır. Ayrıca diller, başka dillerden de etkilenirler. Her dilde başka dillerden sözcük olabilir. Başka dillerden geçen sözcüklere ve başka dillere düşmanlık, hiçbir zaman dil arılaştırmacılığının bir ögesi olamaz. Her dil kendi içinde saygındır. Her dilde var olan sözcükler değerlidir. Her ulus, -Hegel'in deyişiyle bunu gerekçelendireyim- kendi varlığını tarihselleştirebilmek ve tarihteki varlığını süreklileştirmek için öz dilinde düşünce geliştirmek ve öz dilinde geliştirdiği düşünceleri adlandırma yeteneğine sahip olmak zorundadır. Bu yeteneği veya bu eğilimi içinde taşımayan bir ulus dünya tarihinde kalıcılaşamaz. O bakımdan her ulus dilini diğer dillerin gereksiz etkisinden korumak ister. Dil arılaştırmacılığının birinci nedenini böyle açıklamak olanaklıdır.

Ayrıca arılaştırmacılık kavramını, uydurmacılık gibi kavramlarla anlatmak son derece yanlıştır ve bu nedenle gereksizdir. Şunu söyleyeyim: Dilin özü veya bir dilde sözcük üretmede bütün dil filozoflarının ve dil kuramcılarının üzerinde birleştikleri bir kural ve bir kesin bilgi vardır. O da şudur: Dilde, yeni sözcük üretmede nedensizlik ya da rastlantısallık ilkesi geçerlidir. Dildeki rastlantısallık ilkesinin anlamı şudur: Örneğin, taş bir nesnedir ama o nesneyi adlandırmak istediğimiz zaman dilde var olan ses imgelerinden birisiyle taşı ilişkilendiririz. Nesne, taş gösterilen; dilde var olan ses imgesi ise gösterendir. Bu ikisinin parçalanmaz, ayrılmaz bütünlüğü ise göstergedir. Zaten gösterge biliminin temel kavramları da gösteren, gösterilen ve göstergedir. Dilde sözcük oluşumu daha baştan rastlantısallık ilkesine dayanır. O nedenle yeni bir sözcük önerme, yeni bir kavram önerme hiçbir zaman uydurma olarak nitelendirilemez.

Bu kavramlara, uydurmacılık ya da başka türlü Öz Türkçecilik, Türkçe zorlama gibi açıklamalar

Kayseri'de doğdu ve lise öğrenimini burada tamamladı. 1972 yılında Berlin Teknik Üniversitesinde Maden Mühendisliği Bölümüne başladı fakat 1974 yılında yarım bırakarak Türkiye'ye döndü. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Alman Dili ve Edebiyatı Bölümüne girmiş ve 1978 yılında mezun olmuştur.

getirenler aslında dilin özünü, dil felsefesini bilmeyen kişilerdir. O nedenle de dilin gelişimi; o dili kullanan, yazan o dilde düşünen insanların düşünce geliştirmesiyle olanaklıdır. Bu ilke Türkçe için de geçerlidir. Türkçe yüzyıllar boyunca 1928 Dil Devrimi'ne değin Arapçanın, Farsçanın çok yoğun etkisinde kaldı. Hatta Osmanlıcanın oluşumuyla birlikte sarayın ve çevresinin kullandığı yapay dil ile halkın kullandığı Türkçe birbirinden koptu ve böylece bir dil parçalanmışlığı ortaya çıktı.

Dil parçalanmışlığı, düşünce parçalanmışlığına neden oldu ve Türk halkının, Türk ulusunun düşünce geliştirme özelliğini çok kötü etkiledi. Düşünce ile dil arasında dolaysız bir bağ vardır. Wilhem von Humboldt, Hegel, Wittgenstein, Ferdinand de Saussure gibi önemli dil filozoflarının ve bilimcilerinin tümünde temel düşünce şudur: Dil düşüncedir, düşünce dildir. Felsefi deyimle, tin düşüncedir, dil tindir. Dolayısıyla düşünce olmaksızın düşünme olmaksızın tin olmaz. Dili geliştiren, düşünen, düşündüğünü anlatan ve yazılı hale getirerek kalıcılaştıran insanlardır. Dilin kullanımı olmaksızın, dilin gelişimi olamaz.

Türkiye'de Dil Devrimi, Türkçenin dil parçalanmışlığını ve düşünce parçalanmışlığını ortadan kaldırmanın seçeneği olmayan bir yoludur. Dolayısıyla da Dil Devrimi'nin en büyük başarısı, Türk ulusunun düşünme yeterliliğini yeniden bütünleştirmesine ve etkenleştirilmesine olanak yaratmasıdır. Dil Devrimi, böylece düşünme ve dilin, birbirini etkileyerek birbirini geliştirerek daha da ilerlemesine ortam hazırlamıştır. Atatürk'ün derin kültür tarihi bilgisi ve uzak görüsünün de ürünü olan Dil Devrimi'ne düşman olanlar ve dil felsefesini, dil kuramını bilmeden birtakım düşünce önerenler aslında bu söylediğim konulardaki ya kasıtlı politik tavır taşıyan insanlardır ya da bilgisizlerdir. Bir kez daha vurgulamak isterim: Dil olmadan kültür, dil olmadan ulus olmaz. Türkçe, Türk kültürünün taşıyıcı ve Türk ulusunun varlık nedenidir. Dil Devrimi'ne dolayısıyla da onun etkenleştirdiği ve geliştirdiği Türkçeye düşmanlık edenler, özünde Türk ulusuna ve kültürüne düşmanlık etmektedir.

Dil, kuşkusuz politik bir zemine sahip. Dilin, belki nesnel bir ifadesi olarak görülebilecek sözlüklerde dahi politik konumlanışın izlerini görmek mümkün. Türkiye özelinde konuşmak gerekirse Türk Dil Kurumu ve Dil Derneği, farklı sözlüklere ve yazım kılavuzlarına sahip. Söz konusu kurumlar arasındaki ayrılık, yalnızca dilbilimsel ayrılıklardan kaynaklanmıyor elbette. Dile dönük farklılaşan bu yaklaşımların ortasında; öğrenciler, yayınevleri veya en temelde Türkçe konuşan bir birey, başvuracağı sözlüğü veya kılavuzu seçerken neyi gözetmeli?

İnsan ürünü olan ve her ürün gibi biçimlendirilen dil, özü gereği, güdümlenmeye elverişlidir. Söz

konusu güdümleme girişimleri öncelikle ulus ve din gibi kavramlarla yapılır. Özellikle, din, politika ve sanat gibi alanlarda dilin bir yönlendirme aracı olarak kullanıldığı görülebilir. Bu bağlamda Wittgenstein'ın "sözcüğün anlamı, kullanımıdır" belirlemesini anımsatmak isterim.

Türk Dil Kurumu; aslında Türkçe'nin gelişimi, yazım birliği, Türkçe önündeki sorunların giderilmesi konusundaki çalışmaların, yeni projelerin hazırlanması, yürütülmesi, gerçekleştirilmesi konusunda sorumluluk taşıması gereken bir kurumdur. Fakat özellikle 1980'den bu yana Türk Dil Kurumu'nun bu konudaki sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünmüyorum. Dolayısıyla da Türk Dil Kurumu'nun geliştirdiği yazım kuralları, yazım sözlüğünü ve buna benzer çalışmaların, dilbilimi açısından mutlaka gözden geçirilmesi, güncelleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca Türk Dil Kurumu, Türkçenin dil varlığını belirlemek zorunda olan bir kurumdur; ama bu konuda da en ufak bir çabası yoktur. Türkçenin söz varlığını, Türkçenin dil zenginliğini belirleyebilmek için Türkçedeki yazılı metinlerin tümünü kayıt altına almak gerekir. Bugünkü teknik olanaklar içerisinde bu son derece kolayca yapılabilecek bir iştir; ama Türk Dil Kurumu'nun yönetimi ve bu yönetimdeki anlayış, Türkçenin Dil Devrimi'ni benimsememe, Türkçenin serpilip gelişmesine ilgisiz kalma şeklinde ortaya koymaktadır. Türk ulusuna ve kültürüne yapılabilecek en büyük kötülüklerden biri budur. Dil Derneği'ne gelince: Dil Derneğinde Dil Devrimi'ni benimseyen ve Türkçeyi geliştirmeye uğraşan son derece iyi niyetli insanlar olduğunu düşünüyorum. Bunun yanı sıra, Dil Derneğinin çalışmalarında da dil felsefesi ve dil kuramına ilişkin birtakım eksiklikler olduğu söylenebilir. Böyle olmakla birlikte, bu tür kuruluşların varlığı, Türkçe açısından son derecede önemlidir. 12 Eylül döneminde Türk Dil Kurumu'nun kapatılması ve yönetiminin görevden alınması sonucu Dil Derneği kurulmuştur. Bu çok doğru ve yapılması gereken bir işti. Dil Derneği, çok önemli işler gördü hâlâ da görmektedir. Ama biraz önce de dediğim gibi dilin kuramı, dilin felsefesine ilişkin incelikli tartışmalar, incelikli çalışmalar yapmak gerekir. Dil Derneğinin de burada özen göstermesi gerekir.

1979 yılında ise Berlin Özgür Üniversitesinde Kültürlerarası Eğitim ve İletişim Bölümünde eğitimine devam etmiştir. Aynı bölümde "Almanya' da Kültürlerarası Eğitimin Bir Belirleyeni Olarak Türk Göçmen Kültürü" konulu doktora çalışmasını 1986 yılında tamamlamıştır. 1986-93 yıllarında Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görev yapmıştır.

Her dilin kendi anlam dünyasına sahip olması, çeviriye kendine has bir zorluk katıyor. Bu zorluğun yoğun olarak hissedildiği yerin belki başında felsefe geliyor. Öyle ki çoğu kez kavramın çevrilmeden, özgün haliyle bırakıldığını görüyoruz. Örneğin "Dasein", "episteme", "arkhe"... Bu durumda iki soruyu düşünmek gerekiyor: İlkin felsefe çevirilerinde, kavramın kaynak dildeki haliyle bırakılıp bırakılmayacağına karar verirken çevirmenin ölçütü size göre ne olmalı? Diğer yandan özgün haliyle bırakılan kavramlar, hedef dilde felsefe yapmaya bir engel teşkil eder mi? Başka türlü sormak gerekirse Türkçe felsefe yapmak için "Geist" yerine "tin", "ampirik" yerine

"deneysel" veya uç bir örnek olarak "moment" yerine "kıpı" kullanımlarını mı tercih etmek gerekir?

Her dil, başka dillerde geliştirilen sözcükleri ve kavramları alabilir. Buna dilbilimde 'ödünçleme' denir. Örneğin, Almanca Geist kavramına karşılık olarak Türkçede 'tin' önerilmiştir ve kullanılmaktadır. Tin kavramı üretkenliği de elverişlidir. Tinden, tinsel, tinsellik, tinselleştirme gibi kavramlar türetilebilir. Bu kavram, Türkçenin ses yapısına uygun olduğu için de üretkenliği yüksek ve açıktır. Bir dilden sözcük veya kavram almak demek, o dilde geliştirilen düşünceyi de ödünçlemek demektir. Bir başka dildeki kavram ya da sözcük, örneğin, Geist kavramı olduğu gibi kullanılmalı mı? Benim yanıtım, hayır. Tin, Almanca 'Geist' kavramına açık seçik bir yanıt olarak, karşılık olarak önerildi ve kullanılmaktadır, giderek de kullanımı yaygınlaşmalıdır.

Zaten dilde bir sözcüğün, bir kavramın kalıcılaşması; dil topluluğunun o sözcüğü veya kavramı kullanması ve benimsemesiyle olanaklıdır. Başka türlü bir sözcük bir dilde kalıcılaşamaz. O nedenle de başka dillerden sözcükler alınabilir. Bu sözcüklere Türkçe karşılıklar bulunabilir, bulunmalıdır. Walter Benjamin'in burada çok önemli bir belirlemesini anımsatayım: "Her dil başka dillerin çevirisidir." Böylece çeviri ve dil ilişkisine girmiş de oluyorum. Her dil başka dillerde geliştirilen düşünceleri alabilir, kendi özüne uygunlaştırabilir, kullanabilir. Dolayısıyla çevrilebilirlik, çevrilemezlik sorunu açısından bakıldığında iki ana akım vardır. Romantik akım veya romantizm ki örneğin Walter Benjamin de romantik akımın sanat anlayışını, felsefe düzeyinde dizgeleştiren bir filozof-

tur. Çok da önemli bir katkı yapmıştır. Birincisi romantik akımın çevrilebilirlik sorununa bakışı, ikincisi aydınlanmacı bilimsel teknik anlayışı temel alan yaklaşım ya da bakıştır.

Aydınlanmacı ve bilimsel yaklaşıma göre dil, insan ürünü olduğu için ve bir insanın ürettiği şey, başka bir insana yabancı olamayacağı için çevrilemezlik diye bir sorun olmaz. Bir dilde geliştirilen bir düşünce ve o düşüncenin adlandırımı başka dillere aktarılabilir, çevrilebilir. Hiçbir sorun olmaz. Burada tek bir önkoşul vardır; o çeviriyi yapabilecek insanın o düşünceyi öz dilinde düşünüp adlandırma yeteneğini veya yeterliliğini taşımasıdır. Tek önkoşul budur.

Romantik akıma göre ise her şey çevrilemez özellikle de dillere özgün renkler katan doğadan kaynaklanan, coğrafyanın özelliklerinden kaynaklanan, ulusal geleneklerin, tarihsel birikimin getirdiği birtakım kaynaklardan, koşullardan esinlenen sözcüklerde çeviri zorluğu olabilir; hatta bunlar çevrilemez. Ama çevirideki asıl belirleyici olan, özellikle bilimsel metinlerin çevirisinde düşünme yeterliliğidir, öz dilinde düşündüğünü adlandırma yeterliliğidir. Öte yandan, yazınsal metinlerde, sanatsal metinlerde birtakım incelikler ve çeviri sorunları daha sık ortaya çıkabilir.

Batı düşüncesini konu edinen birçok yapıtınız var. Bu yapıtlarınızda düşüncenin tarihsel süreçte nasıl dönüşümler geçirdiğini irdeliyorsunuz. Özellikle analitik felsefe geleneğinin felsefe tarihçiliği ile felsefe yapmak arasındaki ayrıma dönük vurgusuyla birlikte tarihselliğinden yalıtılmış bir düşünce kavrayışı da gündeme geldi. Siz, düşünce tarihi ile düşünce üretimi arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Dil tarihsel süreçte, kültürü özünde biriktirir ve gelecek kuşaklara taşır. Dolayısıyla tarihi ve kültürel gelişmeyi, bilimsel gelişmeyi, tarihsel gelişmeyi anlamlandırmak, yorumlamak ve çözümlemek bakımından dil çok önemli bir dolayımdır. Burada 'dil bir dolayımdır' belirlememi şöyle açıklayayım: Dolayım kavramını, Batı dillerindeki *medium* kavramına karşılık olarak kullanıyorum. Medya, bizde dolayım kavramının, medium kavramının çoğulu anlamda yerleşmiştir. Bu kavram, basını, görsel ve yazılı basını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Dili salt bir iletişim aracına indirgememek, dilin düşünceyi biçimlendirdiği, düşüncenin özünü yetkinleştirdiği, geliştirdiği konusunu da gündeme getirmek bakımından ben dolayım kavramını yeğliyorum. Araç sadece kullanılan ve kullanım değeri olan bir şeydir. Dolayım ise hem kullanılan hem de bir şeyi anlatmak için o anlatılan şeyi biçimlendirmek için her türlü önkoşulu, her türlüğü olanağı sunan bir birikimdir, bir araçtır. O nedenle de elbette dil; felsefeyi, felsefe tarihini, kültürünü, kültür tarihini hem özünde biriktirir hem de biriktirmek koşuluyla gelecek kuşaklara aktarır. Zaten dil ve kültürün en temel özelliklerinden birisi, birikimli olmasıdır. Birikimlilik, dilin de kültürün de temel yapısıdır. Dolayısıyla, kültür, bilimi de içeren bir üst kavram olduğu için -bu bilim felsefe olabilir başka bilim dalları olabilir -birikimlilik özelliğini her kültür alanı içinde taşır. Bu bakımdan da felsefe birikimini edinmek koşuluyla, kültür birikimini edinmek koşuluyla hem o dönemin felsefi yaklaşımları yerli yerine konulabilir hem de yeni çözümlemeler için bir kaynak bir olanak olarak kullanılabilir.

1993 yılında yeni kurulan Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde profesör olmuş, 1993-2000 yılları arasında aynı fakültenin kurucu dekanlığı görevini yürütmüştür. 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde görev yapmaya başlayan Kula, Hacettepe Üniversitesinden emekli olmuştur. Aynı zamanda 2005-2006 Hacettepe Üniversitesi Bilim Ödülü sahibidir.

Anadolu coğrafyası, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptı ve bu toprakların son sahibi olan Türkler de Orta Asya'dan getirdikleri kültürel birikimlerini Anadolu mirasına kattı. Bu tarihsel süreçte, Türklerin kültürel anlamda kendilerinden önceki medeniyetlerle nasıl bir "diyalektik ilişki" içinde olduklarını detaylandırmak istiyoruz. Helen mirası, Anadolu'daki Türk varlığına nasıl bir katkı sundu? Türklerin, Batı ile kültürel anlamdaki "hasım" ilişkisini nasıl yorumlamak gerekir?

Türkler yaklaşık bin yıldan beri Anadolu'da yaşı-

yorlar. Türkler geldiğinde Anadolu'da çok önemli bir kültür birikimi ile karşılaştılar. Bu kültür birikimi elbette Türkler gelince yok olmadı. Örneğin; yerleşim yerleri, kentler, sürekliliğini korudu. Kentler, kültürel bellek bakımından son derece önemlidir. Daha önceki kültürün, daha önceki halkların temsilcisi olan insanlarla Türkler iç içe yaşadılar. Kültürün burada çok önemli bir özelliğine de değineyim. Kültürel değerler, kültür genel anlamıyla geçişlidir. Bir kültürde yaratılan değer; salt o kültürde kalmaz; değerler hiçbir zaman salt üretildikleri kültür alanı ile sınırlandırılamaz, o kültürün içinde tutulamaz. Kültürel değerler edinilebilinir, öğrenilebilinir, geliştirilebilinir. Dolayısıyla, Türkler Anadolu'ya geldiklerinde önlerinde buldukları dünyanın en önemli kültür birikimlerinden birisinden elbette yararlanmışlardır. Keşke daha fazla yararlansalardı. Daha fazla bir benimseme ve o kültürle daha fazla irdeleşerek yoğrulma gerçekleşmiş olabilseydi. Ama şunu vurgulamak isterim ki Avrupa kültürünün kökleri olan Helen felsefe, sanat, yazın kültürünün geliştirildiği temel coğrafya, başlıca ülke Anadolu'dur. Dolayısıyla Avrupa kültürü, Avrupalılık, Avrupa kimliği, Helen kültürü Anadolu'dan yalıtılarak uzamsızlaştırılamaz, mekansızlaştırılamaz. Böyle bir şey olamaz. Bir kültür yaratıldığı mekânda tümüyle yok olamaz. Yaratıldığı uzam/mekân ne kadar o kültürü yok etmek istese bile bu söz konusu olamaz. Çünkü kültür çok direngen bir oluşumdur. Varlığını sürekli korur. O halde hem Avrupa'nın Anadolu'ya bakışı hem de Anadolu'nun bin yıldan beri çoğunluk olarak taşıyıcı gücü olan Türklerin Avrupa'ya bakışını eleştirel değerlendirmek zorundayız. Elbette Osmanlı egemenliğinin Viyana'ya değin Avusturya'ya değin genişlemesi sonucunda Avrupa'nın Türklere bakışı istençsel kurgulara ve bundan ötürü de birtakım önyargılara dayandırılmıştır. Anadolu'yu hiç görmeyen, Türkleri doğru dürüst tanımayan insanlar, Anadolu'ya ilişkin Türklere ilişkin birtakım yargılarda bulunmuştur. Bunu ben zaten "Batı Edebiyatında Oryantalizm I - II ", "Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi" ve 'Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?' kitaplarımda yeterince geniş bir bağlam ve kapsamda çözümlediğim için burada fazla değinmek istemem.

Bu bağlamda şunu özellikle vurgulamak isterim: Oryantalist bakış aynı zamanda ahlak kavramını da sorunlaştırmayı gerektirecek bir ikilem içerir. Türk tarafından Avrupa'ya bakışta da birtakım sorunların olduğunu herkesin bilmesi gerekir. Özeleştiri olmaksızın, eleştirel bir öz değerlendirme olmaksızın, başkasını eleştirmek hiçbir zaman doğru değildir, hatta ahlaklı bir tutum da değildir. Türkler; Avrupa'ya bakarken, Avrupa'yı eleştirirken bu ilkeyi önce kendine uygulamalıdır. Aynı şekilde Avrupa da Türklere bakarken eleştirel bir öz değerlendirme tavrından yola çıkmalıdır. Ancak böylece var olan önyargılar ve sorunlar daha insancıl, daha çoğulcu, daha toleranslı bir temele oturtulabilir ve bu temel üzerinde geliştirebilir.

Kant; felsefesinde estetiği öznel genel bir yargı olarak belirlediğini, bir yandan zorunluluğu bir yandan da özgürlüğü içeren bir varlık alanı olarak düşündüğünü biliyoruz. Bu bağlamda sizin de "Estetik ve Edebiyat" adlı kitabınızda değindiğiniz gibi güzeli belirli bir kavrama bağlamıyor fakat aktarım dil ile mümkün oluyor. Burada sizce Kant'ın güzeli belirli bir kavramla ilişkilendirmemesinin sebebi, belirli bir kavra-

Kültür ve Turizm Bakanlığında Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürü olarak 2010-2013 tarihleri arasında görev yapmıştır. 2016-2018 yılları arasında ise Cumhuriyet Halk Partisinde Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu Başkanı olarak görev yapmıştır. Uluslararası Germanistler Birliği, PEN Yazarlar Derneği, Sosyal Demokrasi Vakfı, BESAM ve Edebiyatçılar Derneği üyesidir.

mın öznel bir duyuma yer vermemesi mi? Ya da ben bir şey beğendiğimde sözsel ifade ile başka insanları kendi öznel deneyimimi beğenmeye çağırdığımı göz önüne alırsak, nesnellik dil ile mi sağlanıyor? Yoksa dilsel dışavurum olmaksızın da estetik yargılar için öznel genel yargılar diyebilir miyiz?

Kant ve Hegel'de de kavramlaştırma demek, kavramlaştırılan şeyin yanlışlığının ya da doğruluğunun kesin olarak belirlenebilir olması demektir. Kant'a göre, beğeni yargıları, estetik yargıdır. Ayrıca, bir beğeni yargısı, estetik bir yargıdır çünkü tümüyle özneldir. Kanımca, Hegel, Kant'ı aşmak istemesine karşın, Kant'ın 'beğeni yargısı özneldir' belirlemesini aşamadığını hemen söyleyebilirim. Beğeni yargıları özneldir. Bunun yanı sıra, 'beğeni yargıları tartışılamaz' diye bunu yavanlaştırmak, sığlaştırmak, yüzeyselleştirmek istemem. Burada vurgulamak istediğim, beğeni yargılarının öznelliğidir ve bu ilke, sanatın özünü ortaya koyan bir kavramdır.

Sanat anlamı çoğullaştırır, öznelliğinden kaynaklanan bir nitelik olarak anlamı çoğullaştırır. Bilim ise anlamı tekleştirir. Sanat ile bilimi birbirinden ayıran en temel ölçüt budur. Felsefe bir bilim olarak yapıldığı zaman ki öyledir, başka türlü bakmak gerekir; ama estetik felsefesini de bilimsel nesnellik çerçevesine sıkıştırmak olanaklı değildir. O bakımdan da Kant'ın beğeni yargılarının öznelliği belirlemesi tümüyle doğrudur. Zaten bugüne değin de aşılamamıştır. Aşılması da söz konusu olamaz; çünkü sanatın özüne uygun bir belirlemedir; çünkü sanatçı bir öznedir.
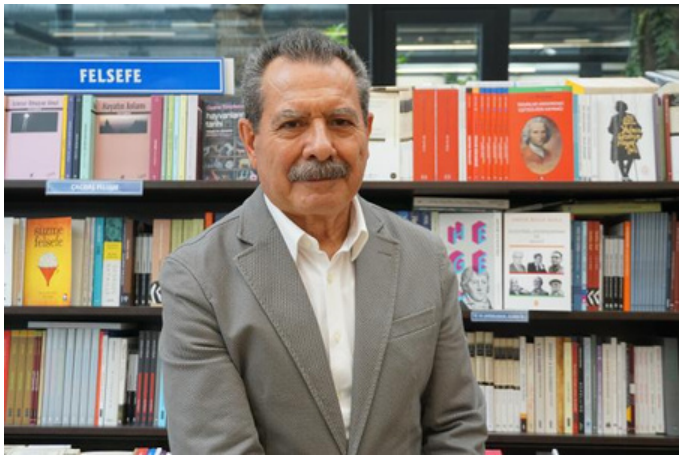
Bu olgunun bir sonucu olarak sanat yapıtı öznel bir yaratımdır. Sanat yapıtının alımlanması, yazınsal bir yapıtsa okunması, yorumlanması, tartışılması, eleştirilmesi de bu kapsamda düşünülmelidir. Alımlama kavramı, okumayı, eleştirmeyi, yorumlamayı ve benzer etkenliklerin tümünü içerir. Alımlama, üst kavramdır. Dolayısıyla da sanatta hem sanatsal yaratım, hem de sanatsal alımlama tümüyle özneldir. Bu, sanatın özü gereği böyledir. Sanatın anlamının çoğulluğu veya sanatın düşünceyi ve anlamı çoğullaştırmasının temel nedeni de budur. Sanat yapıtlarının yüzyıllar öncesinden geçerliliğini koruması da buradan kaynaklanır. Bu ilke özellikle yazınsal yapıtlar için daha çok geçerlidir. Yüzyıllar öncesinde yaratılmış sanat yapıtlarının, üretilmiş sanat yapıtlarının hala okunmasının başlıca nedeni de budur.